HEMBYSE

HEMBYSE ARCHEOLOGIE

Gistel, Zomerloosstraat 23a

ONDERZOEKSRAPPORT HEMBYSE ARCHEOLOGIE

N°. 41

ONDERDEEL 2: VERSLAG VAN RESULTATEN VOORONDERZOEK ZONDER INGREEP IN DE BODEM

Bureaustudie

De Smaele Bart & Pieters Hadewijch

2018

INHOUDSOPGAVE

1 ADMINISTRATIEVE FICHE 4
2 INLEIDING 5
3 BESCHRIJVEND GEDEELTE 6
3.1 Gewestplan 6
3.2 Beschrijving geplande werken en juridisch kader 7
3.3 Bodemgebruiksbestand - landgebruik 9
3.4 Bodembedekking 10
4 ONDERZOEKSOPDRACHT 14
4.1 Doel van het onderzoek 14
4.2 Werkwijze 14
4.3 Randvoorwaarden 15
5 VASTSTELLING (“ASSESSMENT”) 16
5.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied 16
5.1.1 Traditionele landschappenkaart 16
5.1.2 Fysisch-geografische gegevens 17
5.1.2.1 Topografie 17
5.1.2.1 Hydrografische situering 21
5.1.2.2 Erosiegevoeligheid 22
5.1.3 Aardkundige situering 25
5.1.3.1 Tertiair geologisch 25
5.1.3.2 Quartair geologisch 27
5.1.3.3 Bodemkaart van België 29
5.1.3.4 Gekende boringen 30
5.1.3.5 Controleboringen 32
5.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied en zijn omgeving ... 35
5.2.1 Gistel, de “geest in het bos” ? 35
5.2.2 Relevante historische kaarten en plannen 39
5.2.2.1 Stadsplattegrond van Deventer 39
5.2.2.2 Flandria Illustrata (1641) 40
5.2.2.3 Atlas van Ferraris (1777) 41
5.2.2.4 Atlas der Buurtwegen, ca. 1840 43
5.2.2.5 Popp-kaart, circa 1842 45
5.2.2.6 Vandermaelen kaarten (1846-1854) 46
5.2.2.7 Topografische kaart uit 1873 47
5.2.2.8 Wereldoorlog 1: trench maps 48
5.2.2.9 Topografische kaart uit 1969 53
5.2.3 Relevante luchtfoto’s 54
5.2.3.1 Luchtfoto uit 1949 54
5.2.3.2 Orthofoto uit 1971 55
5.2.3.3 Orthofoto uit 1990 56
5.2.3.4 Orthofoto uit 2017 57
6 Archeologische situering van het onderzochte gebied 59
6.1.1 Erfgoedindicatoren 59

6.1.2 Archeologische indicatoren 60
6.1.2.1 CAI 60
6.1.2.2 Archeologienota's 63
6.2 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied 65
6.2.1 Oudste geschiedenis 65
6.2.2 Romeinse periode 65
6.2.3 Middeleeuwen 65
6.2.4 Eerste Wereldoorlog 66
6.3 Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed 66
7 BESLUIT 68
7.1 Antwoord op de onderzoeksvragen 68
7.2 Besluit voor een algemeen publiek 70
8 BIBLIOGRAFIE 71
9 LIJST VAN FIGUREN 72
10 LIJST VAN BIJLAGEN 74

1 ADMINISTRATIEVE FICHE

Projectcode Onroerend Erfgoed	2018C241
Projectgebied	Gistel, Zomerloosstraat 23a
Grootte projectgebied	8132,22 m²
Ligging	Provincie West-Vlaanderen, gemeente Gistel, Zomerloosstraat 23a.
Lambert 72-coördinaten (m)	(N): X: 51851,485 x Y: 206426,184 meter (Z): X: 51805,845 x Y: 206300,507 meter
Kadaster	Afdeling 1 Sectie: A Percelen: 1061R, 1061K, 1061N, 1061H, 1061P
Initiatiefnemer	Constructis NV
Uitvoerder	Hembyse Archeologie
Interne projectsigle Hembyse Archeologie	GIS-ZOM
Type onderzoek	Archeologienota (bureaustudie)
Verantwoordelijke uitgever van het onderzoeksrapport	Hembyse Archeologie
Plaats en jaar van uitgave	Gent, 2018
Wettelijk depot	ISSN 2566-2732
Bibliografische referentie	De Smaele B. & Pieters H., 2018. Archeologienota voor het onderzoeksgebied te Gistel, Zomerloosstraat 23a, Onderzoeksrapport Hembyse Archeologie 41, Gent.
Termijn van het onderzoek	7 werkdagen
Betrokken actoren en specialisten met vermelding van rol/functie	Hadewijch Pieters/erkend archeoloog Bart De Smaele/erkend archeoloog Hembyse bvba/erkend archeoloog
Geraadpleegde regiospecialisten	Heemkring Gestella
Resultaten	Romeinse periode, middeleeuwen, WO 1
Aanbeveling	Prospectie met ingreep in de bodem
Bewaarplaats archief	Hembyse Archeologie
Bewaarplaats roerende archeologische objecten	Geen erkend Onroerenderfgoeddepot van toepassing, het gebied valt binnen het werkingsgebied van de IOED Polderrand
Opmerkingen	Nvt.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Hembyse Archeologie.

2 INLEIDING

Op 26 maart 2018 werd Hembyse Archeologie de opdracht verleend om het archeologisch kennispotentieel van een gebied aan de Zomerloosstraat 23a te Gistel te onderzoeken, dit conform het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Dit dient te gebeuren in de vorm van een archeologienota.

De archeologienota bestaat in zijn geheel uit drie delen:

1. Privacyfiche (niet publiek beschikbaar)
2. Het Verslag van Resultaten
3. Het Programma van Maatregelen

Voorliggend document is het tweede onderdeel, namelijk het **Verslag van Resultaten**. Hierin wordt het kennispotentieel van de site onderzocht, dit door middel van drie elementen:

1. De huidige fysieke staat van het onderzoeksgebied
2. De gekende en publiek beschikbare data
3. De kennis en ervaring van de erkend archeoloog
4. De adviezen van regiospecialisten

De huidige fysieke staat van het onderzoeksgebied bepaalt het archeologisch traject: de grootte van het onderzoeksgebied, de juridische situering en het huidige landgebruik bepalen of de archeologienota in een regulier traject, dan wel in een uitgesteld traject dient te worden opgemaakt.

In onderstaande hoofdstukken zal de huidige fysieke staat van het onderzoeksgebied worden onderzocht, waarbij uit het beschrijvend gedeelte zal blijken welk traject (regulier of uitgesteld) de archeologienota zal moeten volgen. In het onderdeel assessment zal middels de bodemkundige en historisch/archeologische data worden onderzocht wat het kennispotentieel van de site is, zodoende op een correcte manier kan worden besloten wat de te nemen maatregelen zijn, teneinde het archeologisch kennisvermeerderingspotentieel van de site te kennen en dit kennispotentieel niet verloren te laten gaan.

Hierbij moet worden benadrukt dat de kennis van het verleden een maatschappelijk waardevol goed is: het erfgoed staat ten dienste van de hele maatschappij, waarbij de initiatiefnemer conform de vigerende wetgeving zijn verantwoordelijkheid ten opzichte van dit erfgoed en de maatschappij als een goede huisvader opneemt en de nodige stappen onderneemt om het mogelijk aanwezige erfgoed binnen het onderzoeksgebied te kennen en voor vernieling te vrijwaren.

3 BESCHRIJVEND GEDEELTE

3.1 Gewestplan

Het onderzoeksgebied waarvoor een archeologienota dient te worden opgemaakt bevindt zich in het Vlaamse Gewest, Provincie West-Vlaanderen, Gemeente Gistel tussen de Zomerloosstraat 23a en de Acacialaan.

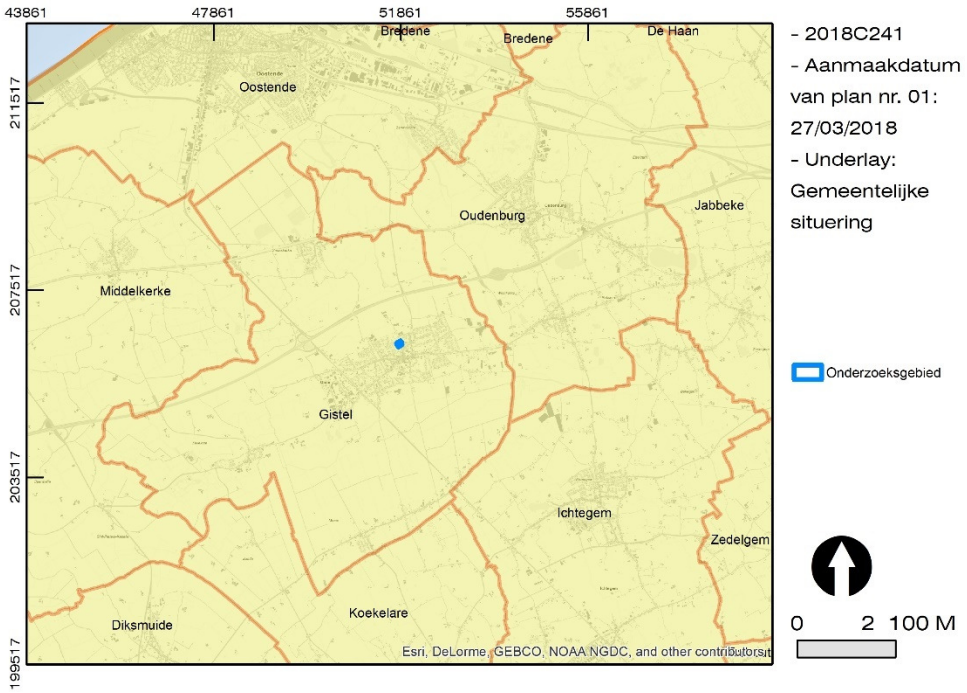

Figuur 1. Situering van het volledige onderzoeksgebied ten opzichte van de Vlaame Gemeenten.

Het onderzoeksgebied bevindt zich volgens het Gewestplan binnen woongebied (code 0100).

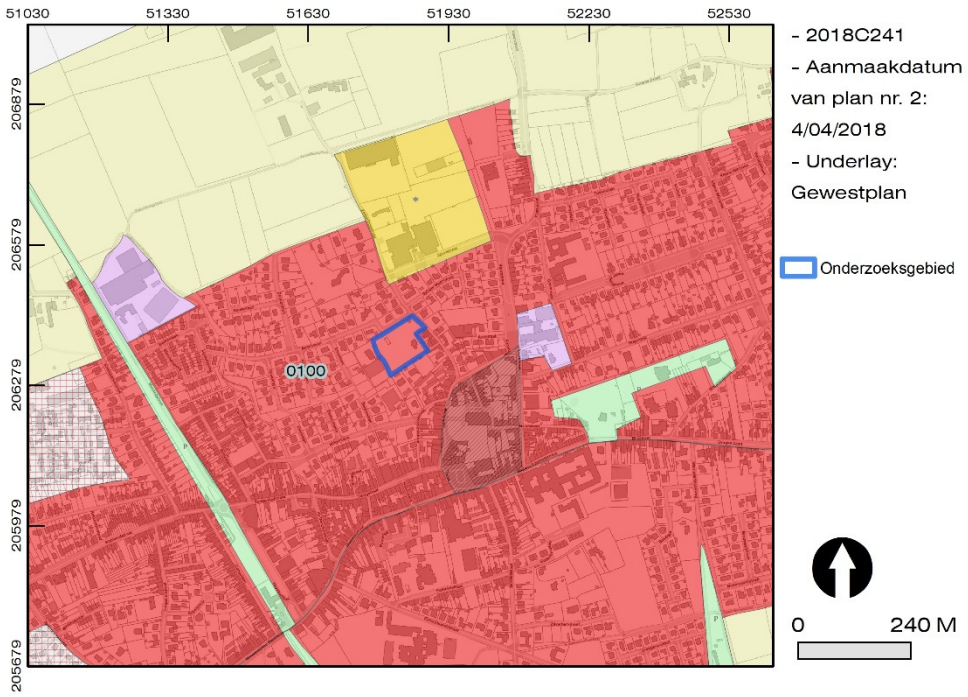

Figuur 2. Situering van het volledige onderzoeksgebied ten opzichte van het Gewestplan.

Het Gewestplan is een verouderd planningsinstrument dat enkel nog van kracht is op die plekken waar het niet vervangen werd door een nieuwer plan. De meest recente gewestplannen dateren van het jaar 2000. Hierna zijn de bestemmingen van het gewestplan op vele plaatsen gewijzigd door de opmaak van “ruimtelijke uitvoeringsplannen” (RUP). De situatie voor het huidige projectgebied blijft echter ongewijzigd.

Binnen het onderzoeksgebied wordt de bouw van een meergezinswoning voorzien, hiervoor is een omgevingsvergunning vereist en in volgende hoofdstukken zal worden onderzocht waarom een archeologienota noodzakelijk is en -op basis van de huidige fysieke situatie van het gebied- of dit in een regulier dan wel in een uitgesteld traject kan gebeuren.

3.2 Beschrijving geplande werken en juridisch kader

Voor de geplande werkzaamheden is een omgevingsvergunning vereist. Het onderzoeksgebied bevindt zich buiten een vastgestelde archeologische zone; de perceelsoppervlakte bedraagt meer dan 3000m² en de geplande werkzaamheden behelzen een bodemingreep van meer dan 1000m². Het betreft een publiekrechtelijke aanvrager van een omgevingsvergunning voor de bouw van een meersgezinsbouw en bijbehorende infrastructuur.

Binnen het bestaande projectgebied zal worden voorzien in het verwijderen van aanwezige elementen, zoals bomen, struiken, kleine gebouwen, de resten van een serre, enz. Daarna wordt voorzien in de bouw van een meersgezinsbouw met ondergrondse parkeergarage, een private tuinzone en een publieke parkzone.

Figuur 3. Situering van de geplande werken.

Er wordt echter gestreefd naar het behoud van zo veel mogelijk van het bestaande groen en de bestaande bomen (waaronder een schitterende beuk, centraal in het gebied) met de bestemming als tuin en park in gedachten.

Deze geplande werken maken de opmaak van een archeologienota, die deel uitmaakt van de omgevingsvergunning, noodzakelijk. Voor meer details en sneden van de geplande toestand wordt naar de bijlage van dit dossier verwezen.

In de volgende hoofdstukken zal op basis van de huidige toestand van het onderzoeksgebied worden onderzocht of de opmaak van de archeologienota in een regulier, dan wel in een uitgesteld traject kan gebeuren.

3.3 Bodemgebruiksbestand - landgebruik

In dit hoofdstuk wordt de huidige fysieke situatie van het projectgebied onderzocht. Hiervoor kunnen zowel het Bodemgebruiksbestand als de Bodembedekkingskaart worden aangewend. Deze kaarten geven een eerste indruk van het landgebruik, en tevens van bodemingrepen die mogelijk reeds binnen het onderzoeksgebied hebben plaatsgevonden.

Op het bodemgebruiksbestand staat het onderzoeksgebied grotendeels ingekleurd als “Akkerbouw” (i.e. een “bodem die gebruikt wordt in een of ander rotatiesysteem waarbij jaarlijks gewassen worden geoogst, inclusief braakland”) en “Andere bebouwing” (i.e. “Het grootste deel van het gebied wordt bedekt door structuren. Gebouwen, wegen en artificiële oppervlakten met groene oppervlakten en open bodem, (tussen 30 en 80% is verhard”) in het oostelijke deel van het onderzoeksgebied.

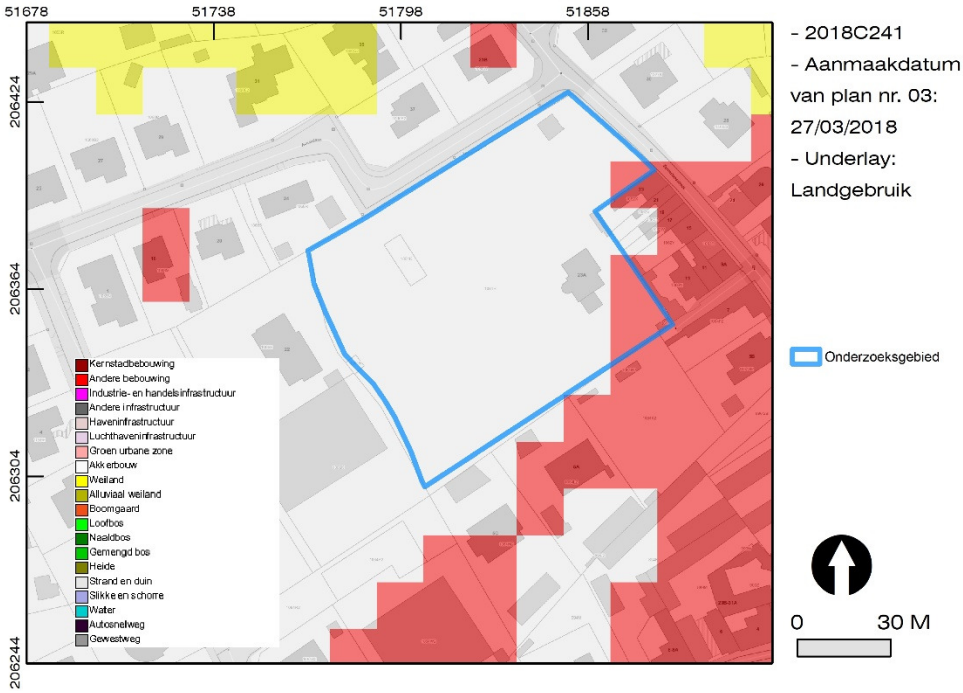

Figuur 4. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van het bodemgebruiksbestand-landgebruik.

Verder in de tekst zal blijken dat dit een verouderde kartering is (cf. infra).

3.4 Bodembedekking

De gekarteerde bodembedekking van het onderzoeksgebied reflecteert de huidige situatie als zijnde een bebost tuingebied, waarbinnen sprake is van enkele gebouwen.

Figuur 5. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van het bodembedekkingsbestand van de regio. Onder: zicht op het woonhuis tijdens het plaatsbezoek.

Deze zones worden als volgt gekarteerd:

- "Overig Onafgedekt", dit slaat op onafgedekte oppervlakken zoals bijvoorbeeld. braakliggend terrein, ...

- Bomen: dit is groen hoger dan 3m dat niet overeenkomt met WBN of WTZ entiteiten (uit het GRB) = groenperken.
- Gebouwen

Hieruit kan worden besloten dat het onderzoeksgebied bestaat uit voormalige landbouwgrond, die is omgevormd tot tuin. Hierbij is een aanzienlijk bomenbestand gegroeid, alsook een aantal structuren geplaatst, zoals een serre.

Op basis van het plaatsbezoek, dat op 3 april 2018 (zie ook bijlage) werd uitgevoerd kan worden besloten dat het grootste deel van het onderzoeksgebied in gebruik is als een parktuin, die op het punt staat te verwilderen. De tuin bestaat uit een gemengde bebossing van loofbomen (beuk, notelaar, berk) in combinatie met verwilderde taxus, rododendron en dergelijke parkplanten.

Figuur 6. Enkele koterijen en structuren binnen het onderzoeksgebied: v.o.n.b. een vervallen tuinschuur, een vuurkuil en een klein hok, een serre.

Verspreid over het terrein bevinden zich “Vlaamse” hokken, koterijen en pseudo-rustieke ondiepe waterpartijen. Sommige van deze koterijen bevatten materialen die duidelijk wijzen op een gebruik als tuin, andere zijn minder duidelijk (zoals een collectie van verschillende winkelkarren). Er is tevens sprake van paden onder de strooisellaag, en dergelijke meer. Deze combinatie van landgebruik en bodembedekking betekent dat een vooronderzoek met ingreep in de bodem, zo dit noodzakelijk zou blijken voor de inschatting van het archeologisch kennispotentieel van de site, niet in de huidige fysieke staat van het archeologietraject zou kunnen gebeuren.

Een vooronderzoek met ingreep in de bodem zou dus in een uitgesteld traject dienen te gebeuren. Nu het archeologietraject gekend is, kan de onderzoeksopdracht worden afgebakend. In eerste instantie zal worden onderzocht of het archeologisch kennispotentieel van de site kan worden bepaald op basis van de bureaustudie. Indien zou blijken dat dit niet volstaat en een vooronderzoek met ingreep in de bodem noodzakelijk zou zijn om het kennispotentieel vast te stellen, worden de hiervoor te nemen stappen in het onderdeel Programma van Maatregelen verwoord.

4 ONDERZOEKSOPDRACHT

4.1 Doel van het onderzoek

De onderzoeksopdracht bestaat, op basis van de voorliggende gegevens, uitsluitend uit een bureauonderzoek. Hiervoor moet dus :

een **bureaustudie** worden uitgevoerd om te bepalen wat het archeologisch kennispotentieel van de site is, hoe dit moet worden vastgesteld en wat de te nemen maatregelen zijn, zonder de mogelijk aanwezige archeologische resten wezenlijk aan te tasten. Op basis hiervan wordt een vervolgstrategie opgesteld. Concreet wordt op basis van een bureaustudie getracht vast te stellen of een archeologische site binnen het projectgebied aanwezig is en wat de karakteristieken en de bewaringstoestand hiervan zijn. Tevens wordt de impact van de toekomstige werken op de ondergrond en het eventueel archeologische erfgoed vastgesteld.

De resultaten van dit onderzoek laten toe om ofwel een gemotiveerd advies te formuleren met betrekking tot de vervolgstrategie en de methodiek hiervan, ofwel te bepalen dat een prospectie met ingreep in de bodem noodzakelijk is om het archeologisch kennispotentieel te bepalen.

De bureaustudie kan worden gedistilleerd tot onderstaande basisonderzoeksvragen:

- *Welke aanwijzingen bieden de bestaande landschappelijke en geologische bronnen aangaande de bewaringstoestand van eventueel aanwezig archeologisch erfgoed?*
- *Welke aanwijzingen bieden de bestaande historische en archeologische bronnen over het aanwezige archeologisch erfgoed?*
- *Wat is de impact van de geplande werken op het eventueel aanwezige archeologisch erfgoed?*
- *Is een prospectie met ingreep in de bodem noodzakelijk? Zo ja, welke is de te volgen strategie?*

De onderzoeksvragen van zowel de bureaustudie worden in onderstaand Verslag van Resultaten beantwoord. De wijze waarop deze beantwoord werden, wordt in onderstaand hoofdstuk besproken.

4.2 Werkwijze

Om de huidige onderzoeksopdracht te volbrengen en een correcte inschatting te maken van het eventueel aanwezige archeologisch erfgoed en kennispotentieel binnen het onderzoeksgebied, worden bestaande en publiek beschikbare bronnen geselecteerd, geraadpleegd en geïnterpreteerd. Dit leidt tot de voorwaardelijkheidsverklaring dat het onderzoek niet exhaustief is en een specifiek doel voor ogen houdt. Daarvoor worden zowel historisch kaart- en fotomateriaal, als archeologische en geologische bronnen geselecteerd, geraadpleegd en

geïnterpreteerd. Er is tevens advies gevraagd van een derde, onafhankelijke partij, namelijk de Heemkundekring Gestella, met dank aan Noël Denduyver, waarvoor dank.

Op 3 april 2018 werd tevens een plaatsbezoek van het onderzoeksgebied uitgevoerd, gekoppeld aan het uitvoeren van controleboringen (cf. infra).

Aangezien de opmaak van de archeologienota kadert in het Onroerenderfgoeddecreet, is de bureaustudie voor de archeologienota met uitgesteld traject opgemaakt conform de vigerende "*Code Van Goede Praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren*", versie 2.0.
De bureaustudie werd opgemaakt door Bart De Smaele en Hadewijch Pieters (erkend archeologen bij Hembyse Archeologie). Revisie werd uitgevoerd door Bart De Smaele (erkend archeoloog bij Hembyse Archeologie).

4.3 Randvoorwaarden

Dit archeologietraject neemt de vorm aan van een vooronderzoek zonder ingreep in de bodem. Het omvat volgende onderdelen:

1. De opmaak van een Verslag van Resultaten aan de hand van een bureaustudie en een landschappelijk booronderzoek
2. De opmaak van een Programma van Maatregelen met de te volgen vervolgstrategie (vooronderzoek met ingreep in de bodem)

Hierbij dient echter volgende opmerking gemaakt te worden: zolang er geen uitsluitsel gegeven kan worden aangaande de aan- of afwezigheid van archeologische sporen binnen het onderzoeksgebied, dient het volledige onderzoeksgebied als een archeologische site beschouwd te worden. Concreet betekent dit dat er geen bodemingrepen mogen plaatsvinden teneinde het eventueel aanwezige archeologisch bodemarchief niet te vernietigen.

5 VASTSTELLING ("ASSESSMENT")

5.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

5.1.1 Traditionele landschappenkaart

Vooraleer in te gaan op de historische situering van het onderzoeksgebied, wordt getracht het onderzoeksgebied te situeren in een groter fysisch-geografisch kader. Het doel hiervan is een goed begrip creëren van de natuurlijke situering van het onderzoeksgebied, waarop de mens doorheen de eeuwen een invloed heeft gehad. Samen met de historische data zal dit de mogelijkheid bieden om vast te stellen wat de kans is op het aantreffen van archeologische sporen en structuren binnen dit specifieke onderzoeksgebied.
De eerste aanzet om op zoek te gaan naar de landschappelijke eigenschappen van het onderzoeksgebied, is het raadplegen van de traditionele landschappenkaart.

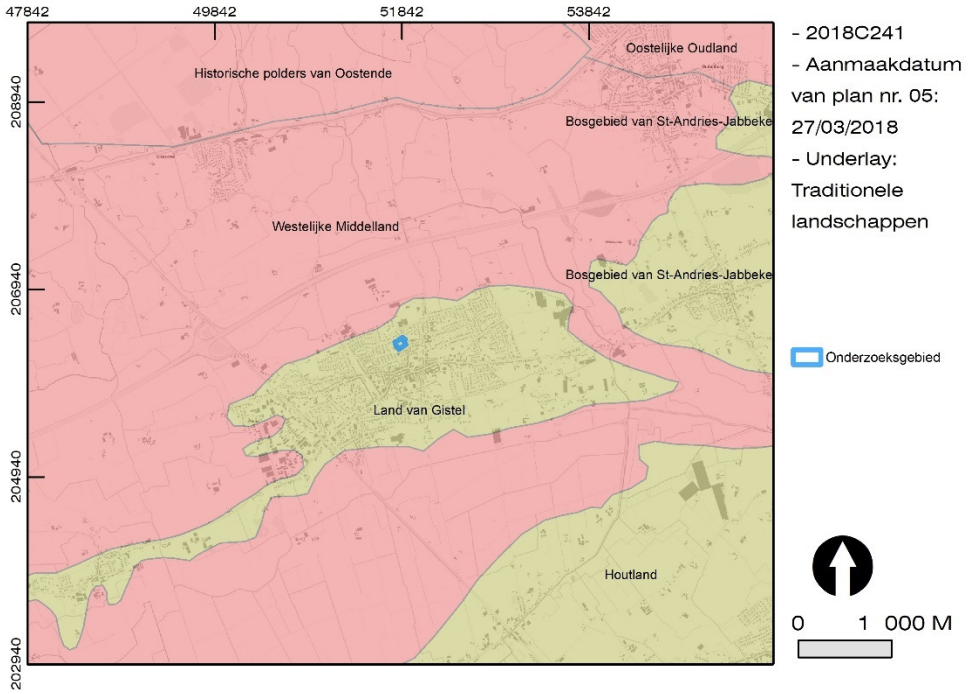

Figuur 7. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de traditionele landschappenkaart.

Het onderzoeksgebied bevindt zich binnen het zogenaamde "Land van Gistel", een afgebakend landschap dat zich aan de rand van de polders nestelt. Dit landschap is gevormd op de zandige opduiking in de Westelijke Middellandpolders en kenmerkt zich door een golvende microtopografie met lintbebouwing. De moderne bebouwing is echter een beperkende factor in het landschap: deze bebouwing zorgt voor een besloten gevoel en een volledig gebrek aan landschapsbeleving of -waarneming. De structuur van dit landschap, met alle moderne elementen incluis,

is het resultaat van een eeuwenoude hydrografische en geologische situatie, waarop de mens doorheen het verleden een onweerlegbare impact heeft gehad. In de volgende hoofdstukken zal worden onderzocht in welke geologische en bodemkundige situatie het onderzoeksgebied zich bevindt en welke sporen de mens hierin heeft achtergelaten.

5.1.2 Fysisch-geografische gegevens

5.1.2.1 Topografie

Het onderzoeksgebied bevindt zich op de meest zuidwestelijke uitloper van een zandrug die over Maldegem en Brugge als een sikkel de Vlaamse kust beschermt. Gistel bevindt zich op één van de lagere uitlopers, net als Oudenburg.

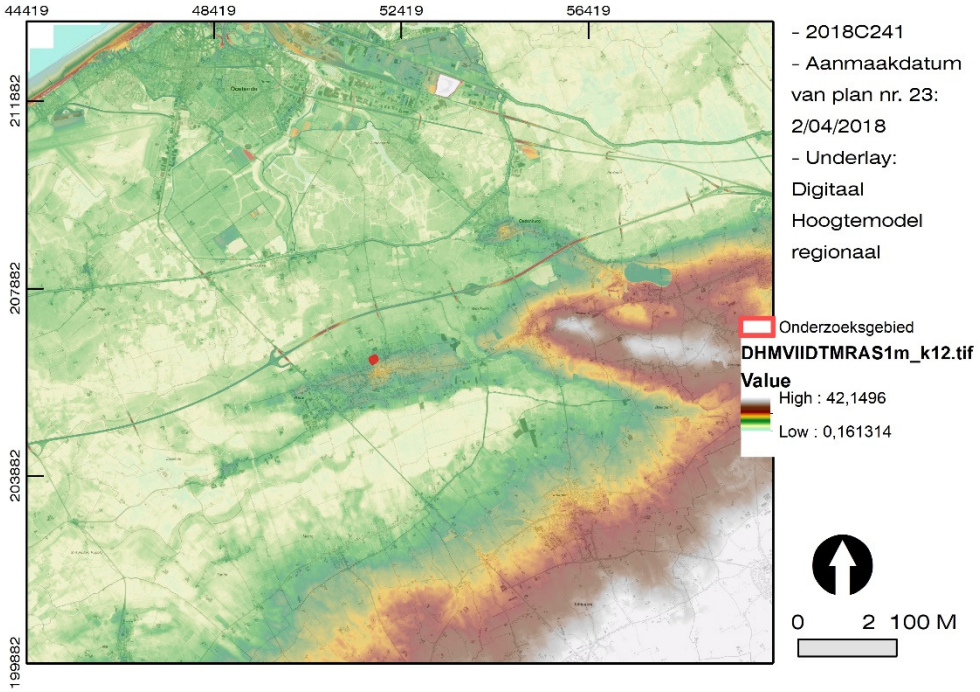

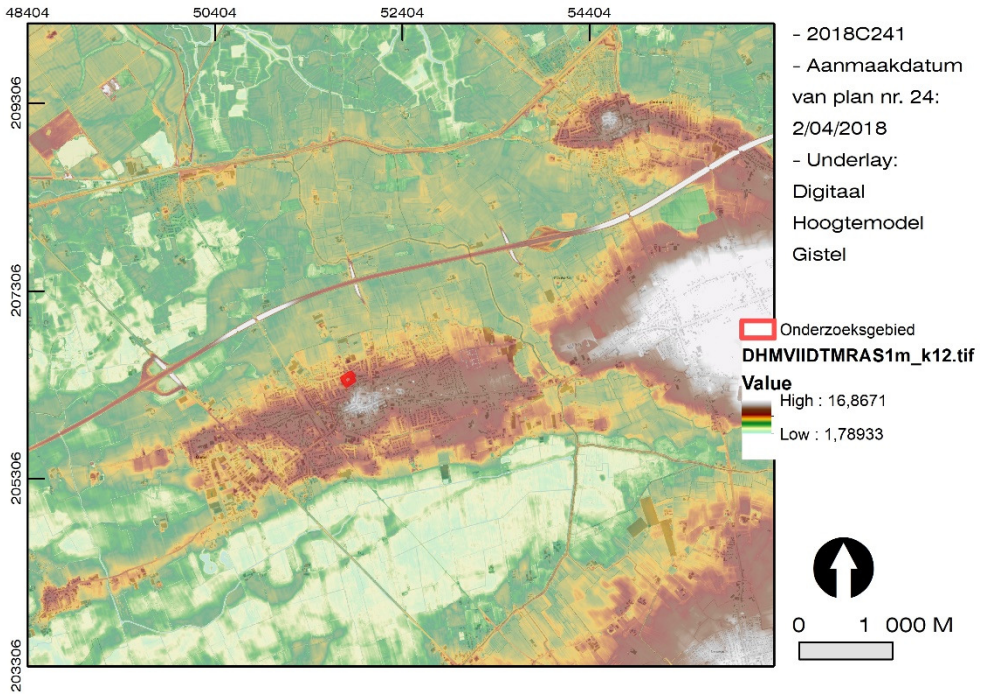

Figuur 8. Situering van de regio van het onderzoeksgebied op het DHMVII DTM 1m.

Gistel bevindt zich dus als het ware op een vooruitgeschoven positie in het landschap.

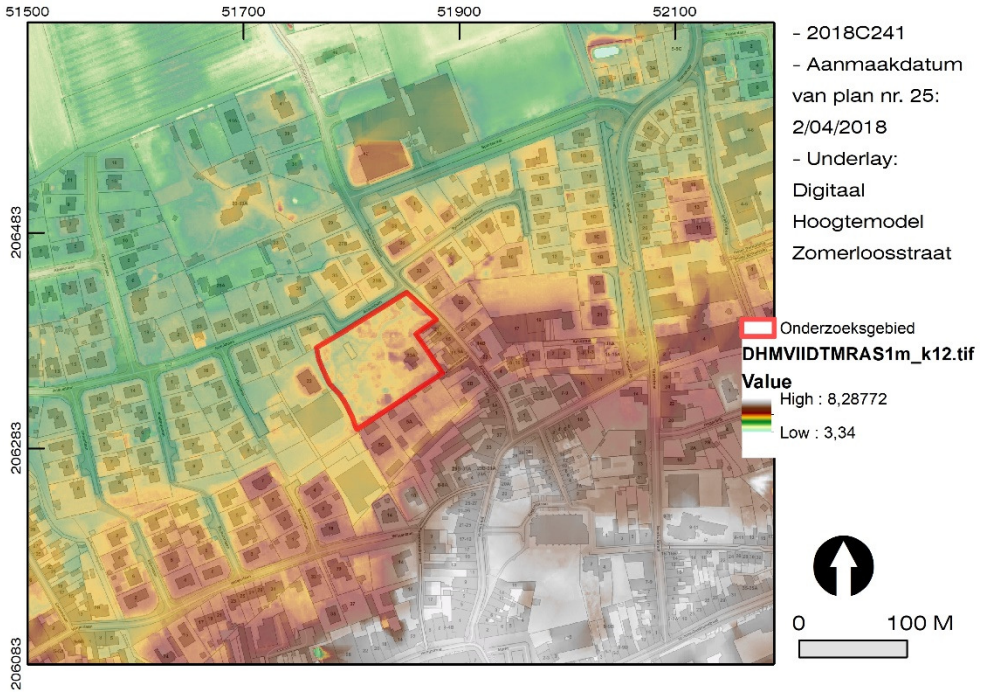

Figuur 9. Situering van het onderzoeksgebied op het DHMVII DTM 1m..

Uit het digitaal hoogtemodel blijkt dat het onderzoeksgebied op de rand van de hoogte waarop Gistel zich bevindt lijkt te liggen. In noordelijke richting daalt het

terrein en bevindt men zich in de Middellandpolders, een gebied dat middels inpoldering waarschijnlijk pas in de Volle Middeleeuwen terug in gebruik kon worden genomen.

Het hoogteprofiel, gebaseerd op de data van het digitaal terreinmodel, geeft een weergave van die subtiele topografische verschillen: het dorpscentrum van Gistel bevindt zich op de noordelijke flank van de zandrug die geleidelijk daalt in de richting van de polders, die zich enkele meters lager bevinden. Het projectgebied (tussen 120 en 200 meter op de X-as van het hoogteprofiel) bevindt zich op de overgang van deze twee bodemgesteldheden en lijkt op een vrij egaal “plateau” gelegen te zijn.

Dit plateau bevindt zich op een hoogte van 5,30 meter ten opzichte van de TAW.

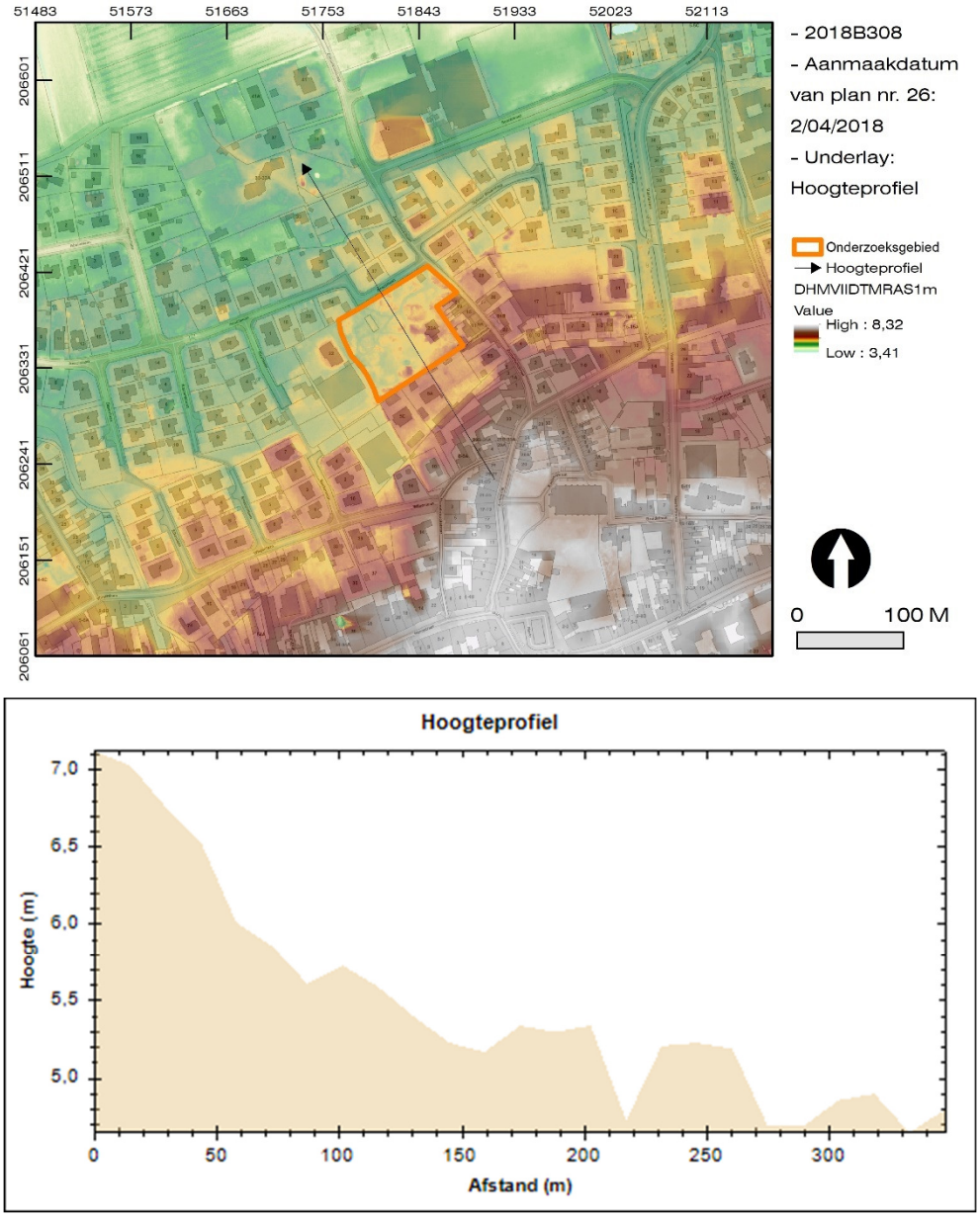

Figuur 10. Hoogteprofiel van het onderzoeksgebied van ZO naar NW.

In een volgend hoofdstuk wordt de hydrografische situatie onderzocht, aangezien het onderzoeksgebied zich op het kruispunt van twee waterlopen bevindt.

5.1.2.1 Hydrografische situering

De topografische situering hangt dus nauw samen met de hydrografische situering, het complex van beken en rivieren dat sterk door de mens beïnvloed is, maar ook een sterke invloed op de bewoningsdynamiek heeft gehad. De hydrografische indicatoren (waterlopen en beken) bevestigen wat op het digitaal hoogtemodel reeds zichtbaar was: het onderzoeksgebied bevindt zich op de rand van de uitstekende rug in het landschap naar de laaggelegen gebieden, die op de hydrografische atlas als “zee” is gekarteerd.

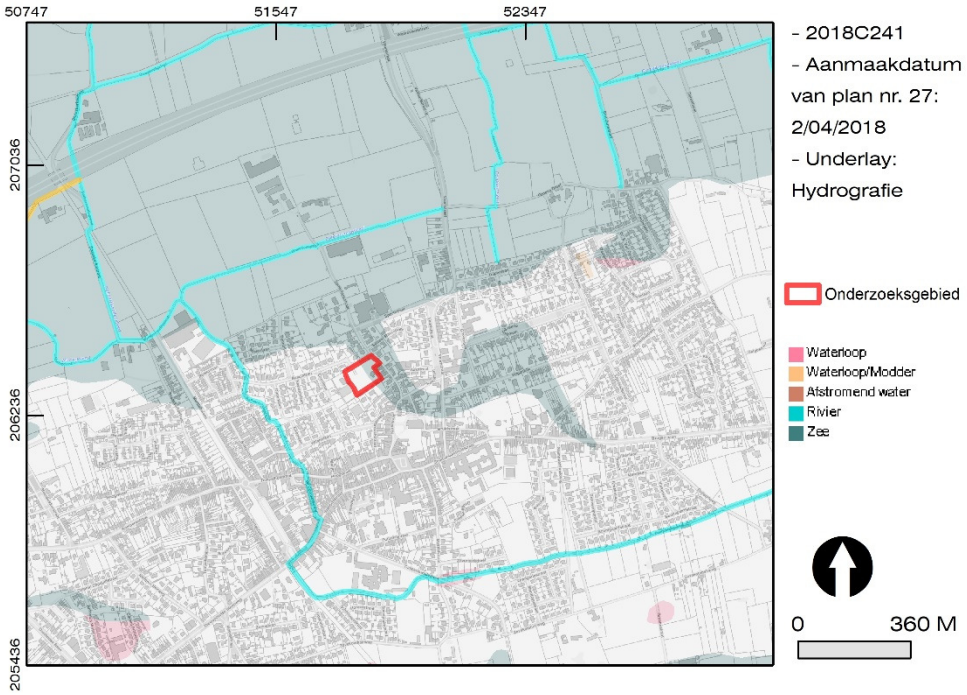

Figuur 11. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de Vlaamse Hydrografische Atlas.

Het gekarteerde gebied “zee” slaat in dit geval op de Middellandpolders. Ten noorden van het onderzoeksgebied wordt het poldergebied afgeboord door het Zomerloosgeleed, een geklasseerde beek van tweede categorie. In het westen en zuiden doorsnijdt en omgordt het Doornhoekgeleed de stad Gistel. Deze waterlopen zorgen voor de afwatering van het gebied.

In een volgend hoofdstuk zal de erosiegevoeligheid van het onderzoeksgebied worden onderzocht, omdat dit in sterke mate de bewaring van archeologische relicten kan beïnvloeden.

5.1.2.2 Erosiegevoeligheid

De mate waarin een gebied erodeert kan gevolgen hebben voor de archeologische waarde van het gebied: wanneer een site zich in een sterk tot zeer sterk erosiegevoelig gebied bevindt, is algemeen gesteld de kans op bewaring kleiner, of is de kans op het beschadigen van dit archeologisch erfgoed groter. Anderzijds kunnen archeologische lagen door geërodeerde pakketten worden afgedekt, waarbij de kans op een goede bewaring over het algemeen verbetert (of beter wordt geacht). Om de erosiegevoeligheid van het onderzoeksgebied in te schatten kunnen zowel de Erosiegevoeligheidskaart voor Vlaanderen als de Potentiële bodemerosiekaart per perceel worden onderzocht.

De Erosiegevoeligheidskaart voor de Vlaamse Gemeenten geeft voor elke gemeente in Vlaanderen de gemiddelde gevoeligheid voor bodemerosie weer (de dato 2006). De kaart geeft dus op niveau van Vlaanderen een eerste indicatie van de locatie van erosiegevoelige gebieden. De kaart is een afgeleide van de potentiële bodemerosiekaart per perceel (de dato 2006). Op de Erosiegevoeligheidskaart voor de Vlaamse Gemeenten staat het gebied ingekleurd als “zeer weinig erosiegevoelig”. Het onderzoeksgebied is niet fundamenteel veranderd sinds 2006, dus de kaart is nog steeds van toepassing. Het volledige kustgebied en een groot deel van zandig Vlaanderen is weinig erosiegevoelig. Deze erosiegevoeligheid wordt vooral gedefinieerd door een meer lemige bodemtextuur (leem of löss) en steile hellingen. Op onderstaande kaart is zichtbaar hoe de erosiegevoeligheid aanzienlijk stijgt in zuidelijke richting, met andere woorden in de richting van de Westhoek.

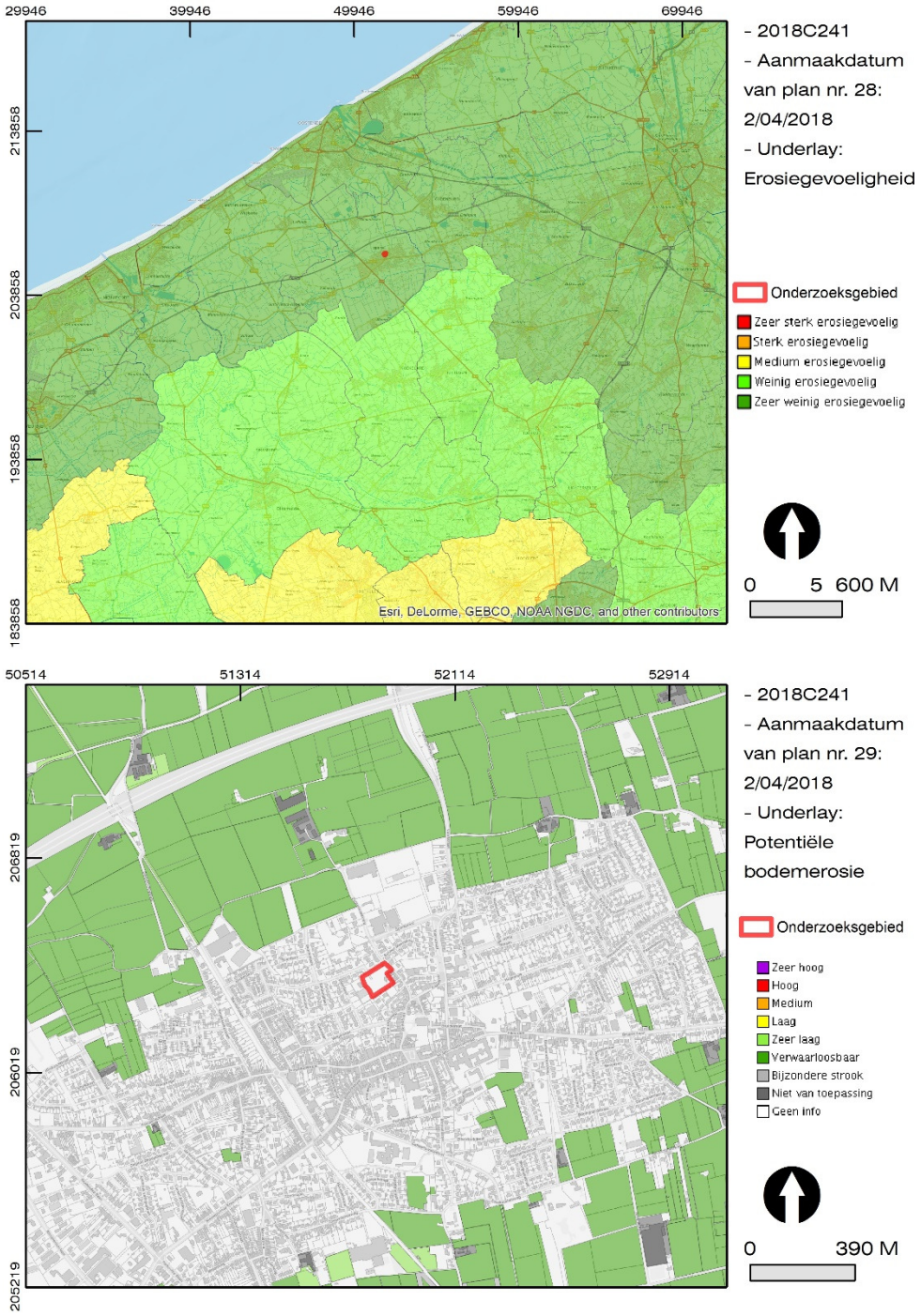

Figuur 12. Erosiegevoeligheid van het onderzoeksgebied in twee kaarten.

Op de Potentiële bodemerosiekaart per perceel, die een meer gedetailleerd beeld geeft, staat het onderzoeksgebied niet gekarteerd. Op basis van de omliggende percelen, die gekenmerkt worden door een “zeer lage” tot “verwaarloosbare” potentiële bodemerosie, kan gesteld worden dat het projectgebied een verwaarloosbare potentiële bodemerosie kent.

De oorzaak voor deze stabiele situatie kan worden gevonden in de topografie van het gebied. Dat wordt immers grotendeels gekenmerkt door relatief vlakke landschappen met hier en daar zandige opduikingen, die inherent weinig erosiegevoelig zijn. De beken en greppels hebben een traag debiet en -in geval van hevige regenval en/of de afwezigheid van vegetatie (bijvoorbeeld op geploegd akkerland)- heeft het water geen impact op het sediment. Dit in tegenstelling tot akkers op steile hellingen bestaande uit fijne löss (cf. infra voor bodemopbouw).

Dit betekent dus ook dat de mogelijk aanwezige archeologische sporen en structuren binnen het onderzoeksgebied niet aan bodemerosie onderhevig zijn. Dit betekent echter ook dat er voor laaggelegen gebieden weinig kans is op de aanwezigheid van afdekkende (en dus beschermende) pakketten sediment. Dit verhoogt dan weer de kans op schade aan de archeologische horizonten en sporen door landbouwactiviteiten (cf. landgebruik op het historisch kaartenmateriaal en landschappelijke boringen). Om de bodemgesteldheid en de mogelijke antropogene impact daarop te onderzoeken, is het raadplegen van de aardkundige situering, i.e. gekarteerde geologie en bodemopbouw van het onderzoeksgebied, noodzakelijk. Hierbij kunnen aanwijzingen of bewijzen voor de impact van de Noordzee en/of de bruikbaarheid als akkerland worden gevonden. De geologische situatie heeft tevens een enorme impact gehad op hoe de mens in het verleden de gronden heeft waargenomen en geïnterpreteerd. In volgende hoofdstukken zal duidelijk worden hoe het onderzoeksgebied zich op een natuurlijke barrière tegen de zee bevindt en hoe de site dus grotendeels is gespaard gebleven van erosie, zowel door de zee (getijdengeulen) als erosie door rivieren of beken.

5.1.3 Aardkundige situering

5.1.3.1 Tertiair geologisch

Voor de aardkundige situering dient eerst te worden gekeken naar de diepste lagen die in het onderzoeksgebied door de mens in het verleden konden worden aangesneden. Dit zijn de tertiaire (het geologische tijdvak van 66,0 tot 2,58 miljoen jaar geleden) geologische eenheden in de ondergrond. Het zijn mariene pakketten van de oerzee die België bedekten. Deze pakketten worden aangesneden bij het uitgraven van uitermate diepe structuren, zoals bijvoorbeeld waterputten en grachten (denk aan grachten van mottekastelen of forten). Deze lagen kunnen ook zijn aangesneden omwille van hun waarde als grondstof: in het geval van kleiafzettingen kunnen deze voor bijvoorbeeld baksteenproductie zijn aangewend.
Wie heden ten dage door Gistel wandelt, kan zich ondanks de nabijheid van de Noordzeekust, waar drukke recreatie voorop staat, moeilijk inbeelden dat dit gebied in lang vervlogen tijden een wilde oerzee was, waar zich eeuwenlang dikke pakketten mariene afzettingen gevormd hebben. Niets is minder waar en het onderzoeksgebied is gekarteerd binnen Lid van Egem, ook wel de Zanden van Egem genoemd. Deze Zanden van Egem behoren, samen met het oudere en meer lemige Lid van Kortemark, tot de Formatie van Tielt.
Het Lid van Egem wordt gevormd door grijsgroen zeer fijn zand met kleilagen en zandsteenbanken. De zanden zijn glauconiet- en glimmerhoudend. Tijdens de afzetting van deze zanden was er sprake van een subtropisch klimaat, met zelfs stijgende temperaturen. De algemene zeespiegelstand was tevens duidelijk lager. Na de afzetting van deze zanden trok de zee zich verder noordwaarts terug en heersten continentale omstandigheden met lokale erosie en ontkalkingsfenomenen die onder andere werden teruggevonden in de zandgroeve Ampe te Egem (en aldus zijn naam verleende aan deze afzetting).[1]

[1] *Borremans M., 2015. Geologie van Vlaanderen, Academia Press, Gent.*

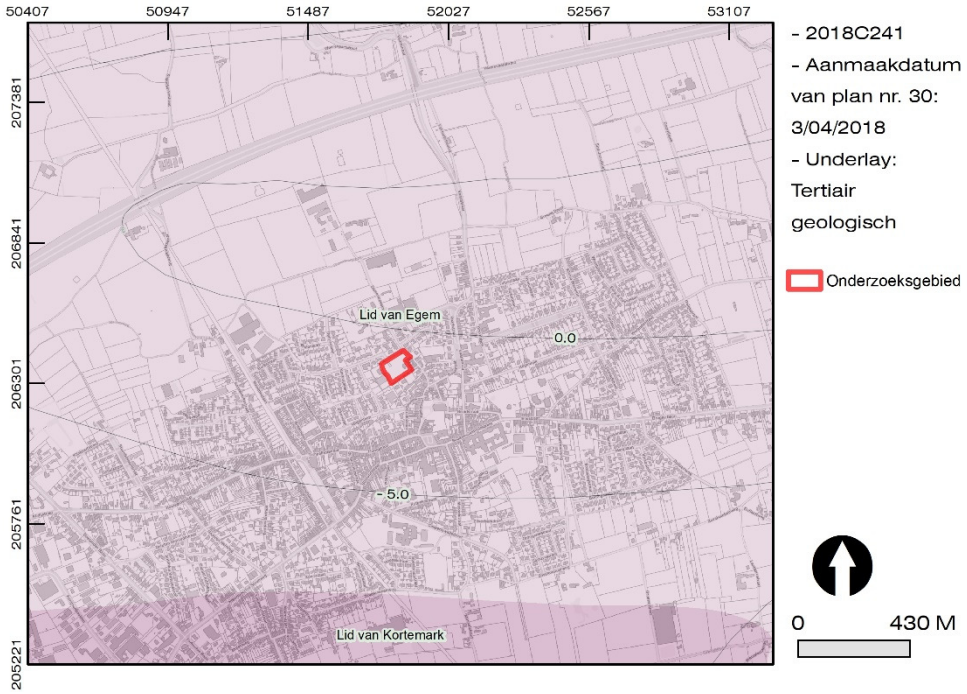

Figuur 13. Situering van het projectgebied op de tertiair geologische kaart.

Op het moment dat deze lagen werden afgezet was er überhaupt van de mens, van Gistel of van de Zomerloosstraat nog geen sprake, maar het aansnijden van deze lagen geeft wel een indicatie van datering. Deze lagen worden immers afgedekt door quartaire (zie verder) lagen, dewelke wel van groot belang zijn voor de menselijke activiteiten.
Deze lagen bevinden zich dus diep onder de quartaire afzettingen en worden enkel bij zeer diepe uitgravingen aangesneden. Bij uitzondering worden deze lagen tijdens archeologisch onderzoek aangesneden en dan zijn ze veelal een aanwijzing voor een totale afwezigheid van archeologische sporen.

Op basis van de isohypsen bevindt de top van de tertiaire gelaagdheden zich binnen het onderzoeksgebied op 0 tot -5 meter TAW, wat neerkomt op minimum 7 meter onder het huidige maaiveld. Dit betekent dat er minimum 7 meter quartaire sedimenten aanwezig zijn (cf. infra).
Voor het onderzoeksgebied zelf heeft de aanwezigheid van deze tertiaire sedimenten waarschijnlijk weinig invloed op de archeologische waarde. Deze tertiaire lagen worden immers afgedekt door quartaire sedimenten en met name die quartaire gelaagdheden hebben de mens in het verleden en het gebruik van het land sterk beïnvloed.

5.1.3.2 Quartair geologisch

Op de quartair geologische kaart staan de bodemtypes weergegeven die afgezet zijn in het quartaire tijdvak (onderverdeeld in het Pleistoceen en het Holoceen, respectievelijk voor en na de laatste ijstijd), met name vanaf 2,58 miljoen jaar geleden tot op heden. Deze afzettingen zijn meestal vrij ondiep aan de oppervlakte aanwezig en zijn in grote mate bepalend voor menselijke activiteiten zoals landbouw, veeteelt, enzovoort.

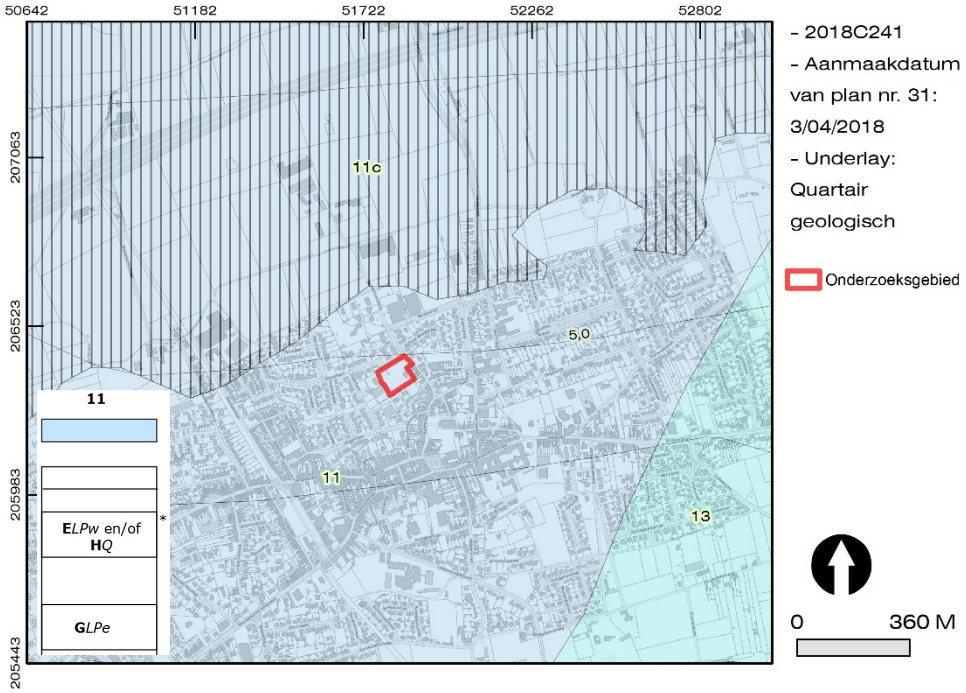

Figuur 14. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de quartair geologische kaart.

De Quartair geologische kaart geeft aan dat de quartaire ondergrond ter hoogte van het projectgebied bestaat uit profieltype 11. Dit profieltype bestaat in theorie uit twee karteereenheden die boven elkaar zijn afgezet. Aan de basis van deze afzettingen bevinden zich getijdenafzettingen (zowel marien als estuarien) uit het Laat-Pleistoceen. Deze worden afgedekt door een pakket eolische afzettingen uit het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), of mogelijk uit het Vroeg-Holoceen. Het betreft fijne afzettingen (zand tot silt) door polaire winden uit de laatste ijstijd. Het onderzoeksgebied wordt dus gekenmerkt door luchtige en gemakkelijk bewerkbare gronden, wat een aantrekkingspool voor de mens in het verleden is geweest. Op de bodemkaart van België wordt verduidelijkt indien deze bodems een bepaalde functionaliteit hebben (cf infra).

In de samengestelde Quartair-profieltypekaart[2] staat het onderzoeksgebied gekarteerd als profieltype 47, die inderdaad is opgebouwd uit twee karteereenheden. Aan de basis worden mariene afzettingen uit het Eemiaan aangetroffen. De toenmalige kustlijn bevond zich verder landinwaarts dan heden het geval is, en kan ongeveer gesitueerd worden op de plaats van de huidige Poldergrens (cf. Figuur 13, rode lijn). Het projectgebied bevindt zich echter in de kustbarrière op de grens met dit zogeheten “continentaal plat” (i.e. het gedeelte van het land dat onder water stond) waardoor gesteld kan worden dat de sedimenten binnen het projectgebied zijn opgebouwd uit middelmatig tot lemig zand met bijmengingen van volledige schelpen, schelpen- en plantengruis en grind dat hoofdzakelijk uit herwerkte tertiaire elementen bestaat.
Deze worden afgedekt door eolische afzettingen uit het Laat-Pleniglaciaal (Weichseliaan) tot het Vroeg-Holoceen (Code J). Deze eolische afzettingen bevinden zich rechtstreeks aan het oppervlak en vormen een continu zanddek. Dit betekent dat Gistel zich op een zandige kustbarrière bevindt, die een natuurlijke bescherming tegen de zee vormde.

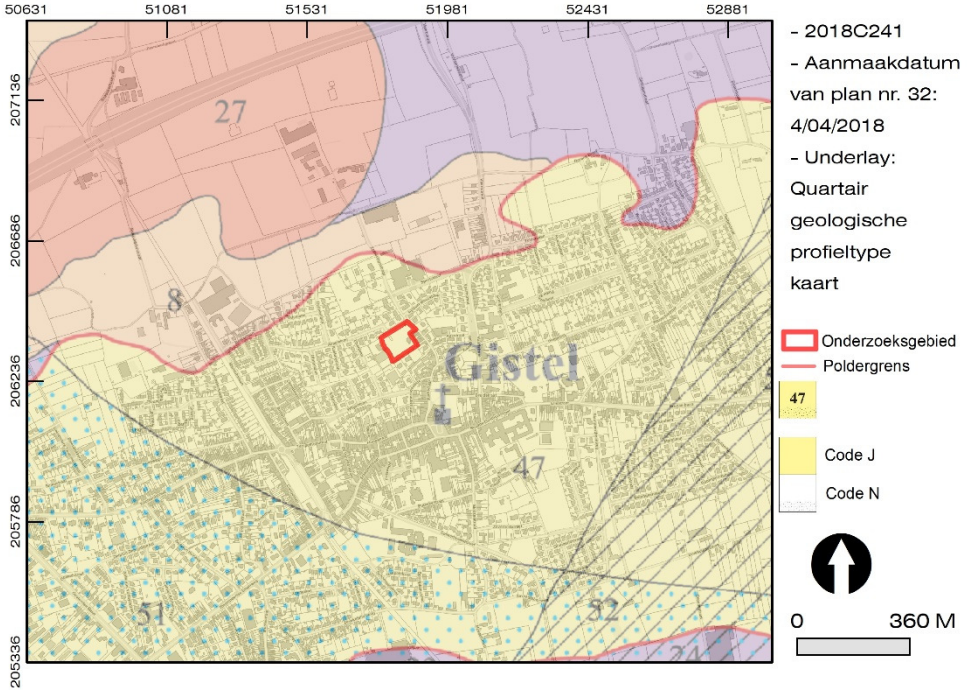

Figuur 15. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de samengestelde quartair geologische profieltypekaart.

Een deel van de quartaire sedimenten is reeds sinds lange tijd in de teelaarde opgenomen (cf. infra), dus voor een goed begrip van de jongste bodemopbouw van het onderzoeksgebied dienen de gegevens van de quartair geologische kaarten

[2] *Jacobs P., Van Beirendonck F. & Mostaert F., 2004. Toelichting bij de Quartairgeologische Kaart, kaartbladen 4-5-11-12, Blankenberge-Westkapelle-Oostduinkerke-Oostende, Vlaamse Overheid, dienst Natuurlijke Rijkdommen, Brussel.*

dan ook aangevuld te worden met de gegevens die de bodemkaart van België aanreiken en gecontroleerd te worden door het vaststellen van de bodemopbouw op het terrein zelf.

5.1.3.3 Bodemkaart van België

De menselijke activiteiten hebben zich sinds jaar en dag (sinds het begin van het Neolithicum, nvdr.) toegespitst op landbouw en veeteelt en in die optiek zijn de bodems in België geïnventariseerd naar -voornamelijk- de bodemtextuur en de vochtigheid, met het oog op een duidelijk beeld van waar welke gewassen geteeld kunnen worden.
Op de bodemkaart van België staat het gebied ingekleurd als OB, wat neerkomt op bebouwde gebieden. De volledige moderne stadskern van Gistel staat aldus ingekleurd.

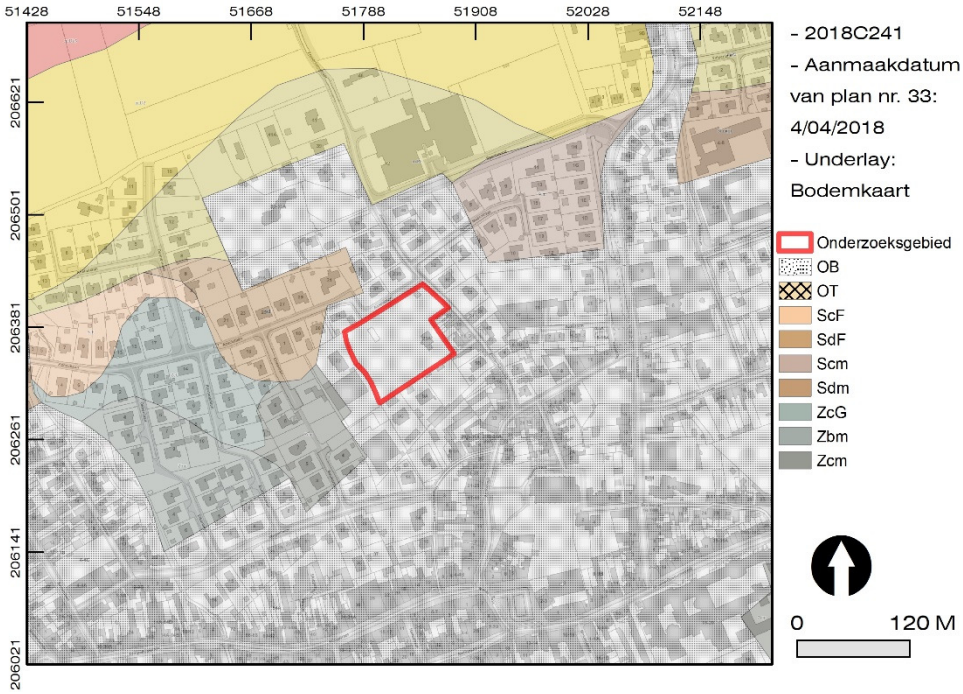

Figuur 16. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de bodemkaart.

De omliggende gebieden staan ingekleurd als variaties op bodemseries Z en S, wat neerkomt op (lemige) zandbodems. Dit strookt met de data van de quartair geologische kaarten, waaruit blijkt dat lichte eolische afzettingen in het gebied voorkomen. Gezien de landschappelijke ligging van het projectgebied zou men (matig) droge zandbodems met een dikke antropogene humus A-horizont kunnen verwachten.

Er kan tenslotte worden onderzocht of deze data ook bevestigd worden door de boringen die in de Databank Ondergrond Vlaanderen zijn opgenomen.

5.1.3.4 Gekende boringen[3]

Gekende en gekarteerde boringen die in de DOV (Databank Ondergrond Vlaanderen) zijn opgenomen, kunnen een waardevolle aanvulling zijn op de gekende aardkundige gegevens, ook al zijn deze meestal niet met archeologische doeleinden in gedachten uitgevoerd. Het zijn eerder sonderingen voor het bepalen van draagkracht of samendrukbaarheid.

Binnen het onderzoeksgebied zijn geen boringen uitgevoerd, maar in de ruime omgeving van het projectgebied zijn wel reeds enkele boringen uitgevoerd. Deze worden hieronder kort besproken. Voor meer details over de DOV-boringen wordt verwezen naar de boorrapporten in de bijlage.

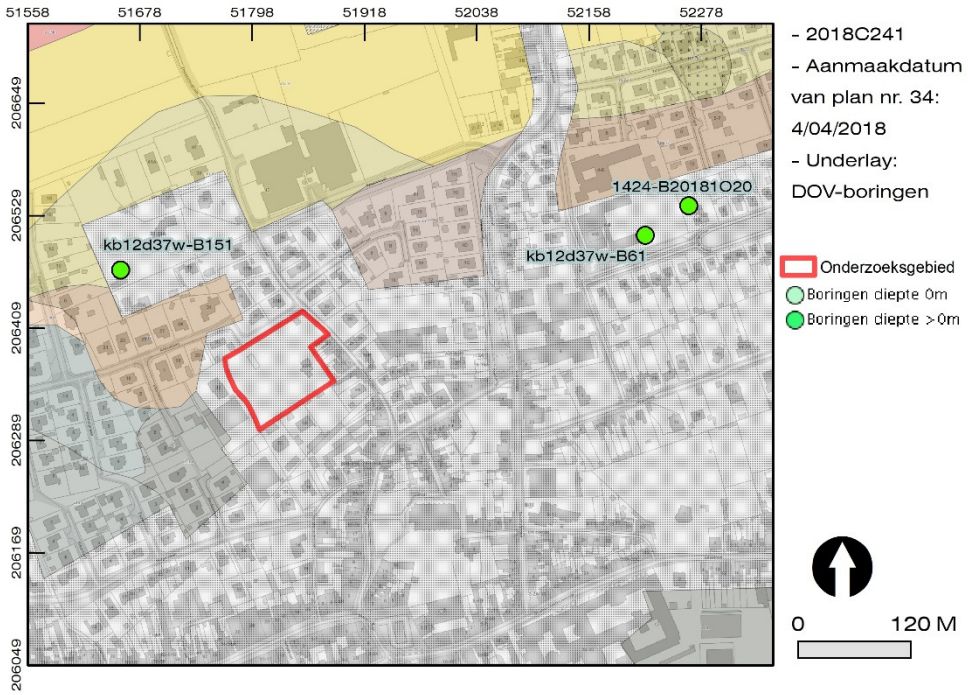

Figuur 17. Situering van enkele DOV-boringen in de omgeving van het onderzoeksgebied.

Boring kb12d37w-B151 ten noordwesten van het onderzoeksgebied is uitgevoerd in 1951. Er is sprake van een laag "bovengrond" van 1 meter dik, dat geïnterpreteerd kan worden als een dikke antropogene humus A-horizont. Hieronder werd een laag "kwelm afwisselend met turf" aangetroffen tot op een diepte van 4 meter onder het maaiveld. Dit betekent dat er geen sprake is van droge bodems zoals de bodemkaart aangeeft, maar dat de bodem is opgebouwd uit los zand waarin het grond- en/of het oppervlaktewater voortdurend opborrelt ("steekt"). De onderliggende pakketten werden geïnterpreteerd als de tertiaire

[3] *www.geopunt.be*

bodem die enerzijds bestond uit een dikke laag klei die rustte op een groenachtig zand.

Ten noordoosten van het projectgebied werden twee boringen geplaatst, die echter weinig bijkomende informatie opleveren. Het betreft in eerste instantie boring kb12d37w-B61, uitgevoerd in 1894, tot een diepte van 2 meter onder het maaiveld. Er is slechts sprake van één pakket dat gekenmerkt wordt door kwartshoudend geel zand. De tweede boring, boring 1424-B20181O20, dateert uit 2018 en reikt tot 4 meter onder het maaiveld. De teelaarde had een dikte van 0,50 meter en rustte op een pakket geel zand. Op een diepte van 3 meter onder het maaiveld werd grijs zand aangesneden.

In hoeverre deze situatie kan worden doorgetrokken naar de oorspronkelijke situatie van het projectgebied is dan weer de vraag. De boringen zijn echter een duidelijke aanwijzing dat de pakketten die de mogelijk aanwezige archeologische sporen afdekken, vrij dik zijn: met name minimum 50 centimeter, wat een goede bewaring van eventueel aanwezig archeologisch erfgoed mogelijk maakt. In een volgend hoofdstuk wordt onderzocht op welke manier het gebruik van de bodem een invloed heeft gehad op de bewaring van het archeologisch erfgoed.

Om de theorie van de aardkundige data alsnog aan de praktijk te toetsen, werden op 3 april door Hembyse Archeologie controleboringen uitgevoerd.

5.1.3.5 Controleboringen

Op 3 april 2018 werden binnen het onderzoeksgebied vier controleboringen geplaatst (zie bijlage voor de boorstaten) om de data uit de bodemkaart te toetsen en hierbij vast te stellen wat de dikte van de teelaarde was, alsook wat de impact (verstoringsgraad) van de bouwvoor op de natuurlijke bodemopbouw was. Er werd tot een beperkte diepte (tot er zekerheid was dat het moedermateriaal was aangesneden) geboord.
De controleboringen zijn meer uitvoerig beschreven dan volgens het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 noodzakelijk is, dit heeft een kwalitatief product tot doel. Voor de foto's en boorkolommen wordt naar de bijlage verwezen.

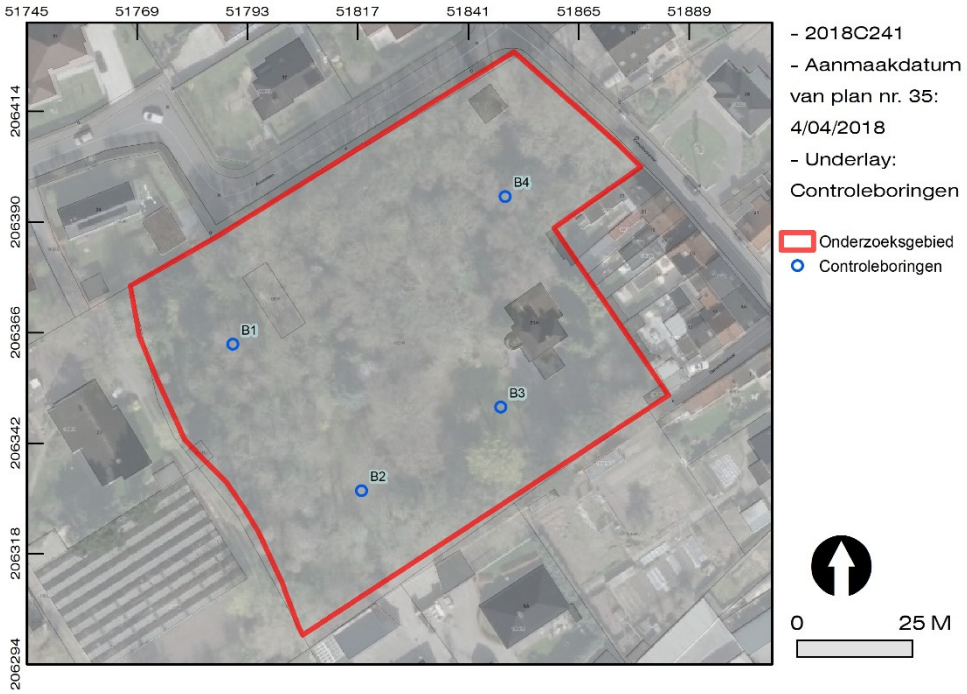

Figuur 18. Situering van de controleboringen binnen het projectgebied.

Boring 1 werd uitgevoerd in het westelijke deel van het onderzoeksgebied en toonde een vrij eenduidige bodemopbouw.

Figuur 19. Boorkolom van boring 1.

Er was sprake van een vrij dikke antropogene humus A-horizont waarin fragmenten baksteen konden worden vastgesteld. Deze laag kan worden geïdentificeerd als

een teelaarde en dekte een vrij dunne verwerkingshorizont B af. Deze op zijn beurt dekte de natuurlijke, onverstoorde bodem C af, die zich verhield als vrij vochtig ijzerhoudend lemig zand, dat naarmate de diepte lichter en zandiger werd. De bodem was tevens vrij nat.

Boring 2 was vrij vergelijkbaar, enkel de C-horizont was compacter en meer ijzerhoudend.

Figuur 20. Boorkolom van boring 2.

Beide boringen geven blijk van een voormalig akkerland, dat op een regelmatige cadans beploegd is geweest.

Boring 3 gaf een vrij afwijkend beeld, waarbij onder de teelaarde een laag sterk ijzerhoudend zand werd aangetroffen. Deze laag dekte op zijn beurt een slappe en natte laag humeus zand af, waaronder opnieuw een laag zeer los en slap nat zand werd aangetroffen.

Figuur 21. Boorkolom van boring 3.

Vermoedelijk betreft het hier een vulling van een bodemspoor, men kan denken aan een greppel, een kuil of een windval. Dergelijke interpretatie kan enkel door middel van een prospectie met ingreep in de bodem worden gedaan.

Boring 4 sloot dan weer veel beter aan bij boringen 1 en 2, waarbij onder de teelaarde zonder duidelijke verweringshorizont een sterk ijzerhoudend zand werd aangetroffen.

Figuur 22. Boorkolom van boring 4.

Ook dit profiel duidt op een akkerland dat intensief beploegd is geweest.

De vier controleboringen binnen het onderzoeksgebied leveren dus tastbare data over de bodemopbouw binnen het onderzoeksgebied. Men kan stellen dat er sprake is van een pakket van circa 70 centimeter dikte, dat als de teelaarde kan worden geïdentificeerd. Dit pakket is ontstaan door het eeuwenlange gebruik als akkerland. Dit doet besluiten dat er geen afgedekte pakketten zoals leeflagen of paleo-horizonten aanwezig zijn. De kans op het aantreffen van dergelijke kwetsbare lagen is dus zo goed als uitgesloten. De C-horizont sluit qua bodemtextuur aan bij wat in de naburige percelen is gekarteerd en men kan dus besluiten dat het onderzoeksgebied zich op de rand van de zandrug bevindt, waarop Gistel is gegroeid (cf. infra). Het onderzoeksgebied bevindt zich dus niet binnen de zo grillige kustvlakte. Dit betekent dus ook dat er een kans is op het aantreffen van sporensites, die zich op een diepte van circa 70 centimeter onder het maaiveld kunnen bevinden.
In een volgend hoofdstuk worden de gekende historische en archeologische data aangewend om vast te stellen hoe het onderzoeksgebied zich tot die gekende archeologische en historische data verhoudt. Op die manier kan een verwachting naar de aanwezigheid van archeologische sporen en structuren binnen het onderzoeksgebied.

5.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied en zijn omgeving

5.2.1 Gistel, de "geest in het bos" ?

De oudste geschreven geschiedenis van de stad Gistel gaat terug tot het jaar 988, wanneer de stad -toen nog een dorp- vermeld wordt als "Gestella"[4]. Dit middeleeuwse toponiem wordt opgebroken in "geest" en "le" en bij gebrek aan voor de hand liggende verklaringen wordt "le" naar "lo" teruggebracht, wat een "open plaats in het bos" zou kunnen betekenen (al staat dit recentelijk ook terug ter discussie, nvdr.). "geest" wordt -op basis van het Germaanse woord "*gaistu*"- verklaard als "zandgrond". Ook Gestel bij Eindhoven wordt op deze manier verklaard, namelijk als een zandige rug tussen twee dalen. Dit strookt met de topografische ligging van Gistel (cf. supra).
Een andere verklaring wordt gezocht bij de "Noormannen" of "Vikings"[5]. Er zijn geen concrete bewijzen dat de "Vikings" ooit Gistel hebben aangevallen, al is de kans natuurlijk groter dat een nederzetting aan de kust zou worden aangevallen, eerder dan een neerzetting in het binnenland.[6] In die optiek zou in het centrum van Gistel een vluchtburg aanwezig zijn, waarbij de circulaire structuur in het stratenpatroon herkenbaar is. Wanneer men dit vergelijkt met de zeer duidelijke circulaire structuur in de straten van Sint-Winoksbergen of Burg-Haamstede lijkt dit in Gistel eerder vergezocht. Er zijn in iedere geval nog geen archeologische bewijzen voor deze "ringwalhypothesen".

Figuur 23. Het gereconstrueerde deel van de ringwalburg te Burg-Haamstede (NL) (foto. B. De Smaele).

---

[4] *http://bouwstoffen.kantl.be/tw/query/?find=gistel&field=lem*
[5] *Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Gistel [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121630 (geraadpleegd op 27 maart 2018).*
[6] *De Denen waren, zowel voor handel als voor plunder (i.e. "Viking" als werkwoord) vooral actief langs de Nederlandse, Vlaamse en Engelse kust. Occasioneel werden ook de rivieren zoals de Schelde opgevaren.*

Zoals zo vaak in de zoektocht naar de verklaring van toponiemen moet men in deze toegeven dat de verklaring niet duidelijk is en dat meerdere verklaringen elkaar kunnen overlappen. Bijvoorbeeld: “-ella” is in het Latijn een verkleinwoord, wat dus zou kunnen wijzen op een toponymische verklaring als “kleine Geste/a”.

Er zijn dus meerdere verklaringen van het toponiem mogelijk en de verklaring zal voor altijd verloren zijn. Wat belangrijker is, is dat er aan het einde van de 10e eeuw op die plaats een nederzetting aanwezig was, die in de annalen noemenswaardig was. Dit duidt op een laat-Karolingische nederzetting en indien men er van uitgaat dat vernoemde nederzetting niet in 988 was gebouwd, kan er worden uitgegaan van het feit dat er in het huidige Gistel een Karolingische nederzetting aanwezig was.

In de 11e eeuw zou dan weer ten noorden van de kerk een motteburcht ontstaan zijn; dit lijkt bevestigd te worden door de aanwezigheid van een circulaire structuur met heuvel die op het kaartenmateriaal van Ferraris kan worden herkend, alsook op het oudere panoramisch zicht door Sanderus (cf. infra). De tweeledige opperhof-neerhofstructuur kan echter niet worden herkend en het blijft dan maar de vraag of het inderdaad om een castrale motte gaat. Tot zo lang er geen archeologische data zijn gegenereerd die deze of gene hypothese kunnen ondersteunen, blijft men achter met het feit dat er één enkele circulaire gracht met heuvellichaam op het historisch kaartenmateriaal kan worden herkend.

In de 11e eeuw speelt zich ook de geschiedenis van de heilige Godelieve af. Deze vrouw werd uitgehuwelijkt aan de zoon van de heer van Gistel, maar daar werd de vrouw -om onbekende redenen- mishandeld. Wat een verhaal van vrouwelijke ontvoogding kon zijn geweest, werd een ware nachtmerrie. Godelieve ontsnapte aan haar schoonfamilie, maar besloot om onder impuls van haar vader alsnog terug te keren naar haar echtgenoot. Uit echtelijk plichtsbesef stemde zij toe.

Waarom de man zo'n wrok tegen Godelieve koesterde is niet gekend, maar hij liet zijn vrouw door twee knechten wurgen, waarna haar lichaam in een poel werd gedumpt.

Figuur 24. Tegeltableau waarop een geromantiseerde versie van de moord op Godelieve. De realiteit was ongetwijfeld minder netjes.

Godelieve werd nadien in de Onze-Lieve-Vrouwekerk begraven en na haar dood zouden onder meer aan de poel waarin haar stoffelijk overschot was achtergelaten mirakelen zijn gebeurd. Daardoor werd Godelieve heilig verklaard.

Gistel was gedurende de periode waarin Godelieve door twee handlangers van haar misdadige echtgenoot werd omgebracht ook de zetel van de heren van Gistel, in de Heerlijkheid Gistel. Ook daarna bleef dit lang de hoofdplaats van deze heren en in de tweede helft van de 13e eeuw werd ten zuiden van de kerk een versterkte woning of kasteel gebouwd. Verder zou Gistel ook versterkt zijn geweest, maar hiervoor zijn meer hypothesen op losse schroeven dan werkelijke aanwijzingen, laat staan bewijzen.

Gistel kon wel profiteren van de gunstige ligging: de stad lag op het kruispunt van de wegen van Brugge naar Veurne en kon waarschijnlijk ook profiteren van de ligging aan de zee door middel van (getijden)geulen. Zoals het hele Graafschap Vlaanderen in de 12e en 13e eeuw werd Gistel een centrum van lakennijverheid. Circa 1278 werd een lakenhalle gebouwd en in 1411 ontvangt Gistel stadsrechten. De stad wordt in zijn geheel als losgeld verkocht aan de Italiaanse zakenman Affaitati, wiens familie het tot aan de Franse Revolutie in bezit heeft.

Na de oorlogen in de 16e en 17e eeuw, waaronder het Beleg van Oostende, gaat het Gistel voor de wind. De grote veranderingen hebben zoals altijd te maken met een verbeterde infrastructuur, zoals de aanleg van het kanaal Plassendale-Nieuwpoort in 1638, de verstening van de weg Brugge-Gistel-Nieuwpoort in 1755 en de aanleg van de steenweg Torhout-Oostende in 1764-1775 en de bouw van de spoorlijn 62 Torhout-Oostende in 1867.

De groei van Gistel werd vooral onderbroken door de verwoestingen van de beide Wereldoorlogen. Door de aanwezigheid van een vliegveld ten noorden van Gistel, werd de stad het toneel van ronkende motoren en bombardementen. Verder in de tekst wordt verder ingegaan op het vliegplein (cf. infra).

Na de beide Wereldoorlogen werd ook Gistel meegesleurd in de onbarmhartige vooruitgang, die voor een volledige ontsluiting van de stad zou zorgen.

De Zomerloosstraat[7] zelf lijkt een relatief oud tracé te zijn, zoals zal blijken uit het historisch kaartenmateriaal. De straat vormde reeds sinds 1601 (en dus vermoedelijk ook veel eerder, nvdr.) de verbinding tussen de kern van Gistel en de Zomerlooshoeve[8], nu Zomerloosstraat 43. De Zomerlooshoeve komt reeds in de 17e eeuw op de ommeloper van Gistel voor als “Somerloos Wal”, een verwijzing naar de walgracht die de site tot in de 20e eeuw omringde. De Zomerlooshoeve was ook het centrum van het Duitse vliegveld dat te Gistel werd aangelegd (cf. infra). Het huidige onderzoeksgebied bevindt zich dus langs de verbindingsas tussen de hoeve en de stad.

Op basis van bovenstaand historisch overzicht van het onderzoeksgebied kan worden besloten dat het raadplegen van historisch kaartenmateriaal, waarop het onderzoeksgebied gekarteerd is, noodzakelijk is voor een inschatting van de archeologische waarde van het gebied. Het is daarna ook zinvol om te gaan kijken naar de Centrale Archeologische Inventaris, om na te gaan welke archeologische relicten aan de infrastructurele vraatzucht zijn ontkomen en of er rond het huidige onderzoeksgebied enigszins aanwijzingen zijn voor archeologische relicten die verwijzen naar het oudste verleden van Gistel.

---

[7]Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Zomerloosstraat [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/105841 (geraadpleegd op 28 maart 2018).
[8]Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Hoeve [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/52114 (geraadpleegd op 28 maart 2018).

5.2.2 Relevante historische kaarten en plannen

Om die archeologische waarde van het onderzoeksgebied in te schatten wordt in onderstaand hoofdstuk historisch kaartenmateriaal onderzocht. Dit overzicht is niet exhaustief en maakt voornamelijk gebruik van kaarten die een inzicht kunnen verschaffen in het landgebruik van het onderzoeksgebied en dus indirect ook over de bewaring van archeologische sporen en structuren.
Er is gebruik gemaakt van kaartenmateriaal dat online beschikbaar is (waaronder Geopunt en Cartesius).

5.2.2.1 Stadsplattegrond van Deventer

Koning Filips II vertoonde enorme belangstelling in de militaire verdedigingsmogelijkheden van de steden in de Nederlanden. Bijgevolg verleent hij aan Jacob Roelofs van Deventer, “Geographus des Konings van Spangien”, de opdracht om plattegronden te vervaardigen van alle steden in de Nederlanden. De nadruk ligt dan ook op militair belangrijke referentiepunten, zoals toegangswegen, reliëf, kerken, stratenpatroon en stadsmuren met hun versterkingselementen.
Gistel is één van de steden die door de beruchte cartograaf is bezocht. Ondanks het feit dat de kaarten in het noordoostelijke deel van de stad relatief grote verschuivingen vertonen, kan het onderzoeksgebied op de kaart worden teruggevonden.

Figuur 25. Situering van het projectgebied op de kaart van Deventer.

Het onderzoeksgebied bevindt zich langs de Zomerloosstraat, die toen reeds een verbindingsweg tussen de stad en de Zomerlooshoeve was. Langs deze weg zijn

verspreide gebouwen, mogelijk hoeves, gekarteerd. Ook net ten noorden van het onderzoeksgebied lijkt een hoeve aanwezig te zijn.

5.2.2.2 Flandria Illustrata (1641)

Flandria illustrata is een historiografisch en cartografisch werk uit 1641 van de Vlaamse kanunnik Antonius Sanderus. Het bevat voornamelijk beschrijvingen van de steden en dorpen van het voormalige Graafschap Vlaanderen. Dorpen en steden zijn gekarteerd in panoramische zichten. Gistel wordt bekeken vanuit het westen, in een onnatuurlijk vogelperspectief. Het begin van de Zomerloosstraat kan op de voorgrond van de tekening worden teruggevonden.

Figuur 26. Situering van het projectgebied op het stadszicht van Gistel door Sanderus.

Op de hoek van de Zomerloosstraat, Kerkstraat en de Haenebroeckstraat zijn verschillende huizen langs de straat weergegeven. Waarschijnlijk bevonden deze zich ten zuiden van het huidige onderzoeksgebied, zoals deze ook op het kaartenmateriaal van Deventer herkend kunnen worden.
Het onderzoeksgebied zelf lijkt dus net niet volledig weergegeven, maar er kan worden verondersteld dat het zuidelijke deel van het onderzoeksgebied in gebruik was als akkerland.
Wat tenslotte ook opvalt is dat de stadsomwalling, die op het kaartenmateriaal van Deventer nog kon worden herkend als een brede ovale gracht rondom rond de stad, in de 17e eeuw grotendeels verdwenen is. Dit komt overeen met wat op het kaartenmateriaal van Ferraris kan worden herkend.

5.2.2.3 Atlas van Ferraris (1777)

De Atlas van Ferraris bestaat uit een verzameling van militaire stafkaarten uit het einde van de 18e eeuw, opgesteld in opdracht van Keizerin Maria-Theresia en Keizer Jozef II en onder leiding van generaal Joseph-Jean-François graaf de Ferraris. Het betreft de eerste systematische grootschalige topografische kartering van "België" waardoor deze kaarten een uniek beeld geven van onze gewesten tijdens deze onstabiele periode.
Het tracé van de omwalling kan op dit kaartenmateriaal worden gevolgd als een laan van bomen. De Zomerloosstraat staat gekarteerd als een kronkelende weg die de stad met de Zomerlooshoeve verbindt. Deze laatste is gekarteerd als een vierkante hoevestructuur, bestaande uit drie gebouwen, omgeven door een hoefijzervormige walgracht.

Figuur 27. Situering van het projectgebied op de kaart van Ferraris.

Het onderzoeksgebied zelf kan ondanks de lichte verschuiving in het kaartblad toch worden herkend (gele stippellijn). Het gebied is in gebruik als een boomgaard, langs de straatzijde (net buiten het onderzoeksgebied) staat een gebouw, dat ook op jonger kaartenmateriaal kan worden herkend.

5.2.2.4 Atlas der Buurtwegen, ca. 1840.

Op de Atlas der Buurtwegen uit de eerste helft van de 19e eeuw staat het onderzoeksgebied zeer gedetailleerd en correct weergegeven. Het bevindt zich langs de Zomerloosstraat (Sentier nr. 27) en wordt in twee percelen onderverdeeld.

Figuur 28. Situering van het projectgebied op de Atlas der Buurtwegen.

Er lijken geen grote verschillen te zijn tussen de situatie voor en na het einde van het Ancien Régime (einde 18e eeuw) en men kan veronderstellen dat het onderzoeksgebied niet grondig is gewijzigd. Het landgebruik is niet duidelijk, deductie uit het ouder kaartenmateriaal doet vermoeden dat het om landbouwgrond ging.

Aan de straatzijde is nog steeds een gebouw gekarteerd en aan de oostelijke zijde van het onderzoeksgebied is een vijver gekarteerd, die zich op een beek of greppel lijkt te bevinden (dit wordt afgeleid uit de organische vorm van de perceelsgrenzen nvdr.).

De Zomerlooshoeve ten noorden van het onderzoeksgebied staat op dezelfde manier gekarteerd als aan het einde van de 18e eeuw. Er is sprake van een afgerond rechthoekige gracht waarbinnen de hoevegebouwen in een vierkante opstelling zijn ingeplant. De Franse verbastering van de naam van de hoeve is gekarteerd als “Ferme dite Zonterloos”. Deze benaming wordt op het kaartenmateriaal van Popp niet overgenomen.

5.2.2.5 Popp-kaart, circa 1842

Op de zeer gedetailleerde Popp-kaart, die grote overeenkomsten vertoont met de Atlas der Buurtwegen en de kaartbladen van het primitief kadaster (terug te vinden op Cartesius) is duidelijk dat het onderzoeksgebied niet veranderd is.

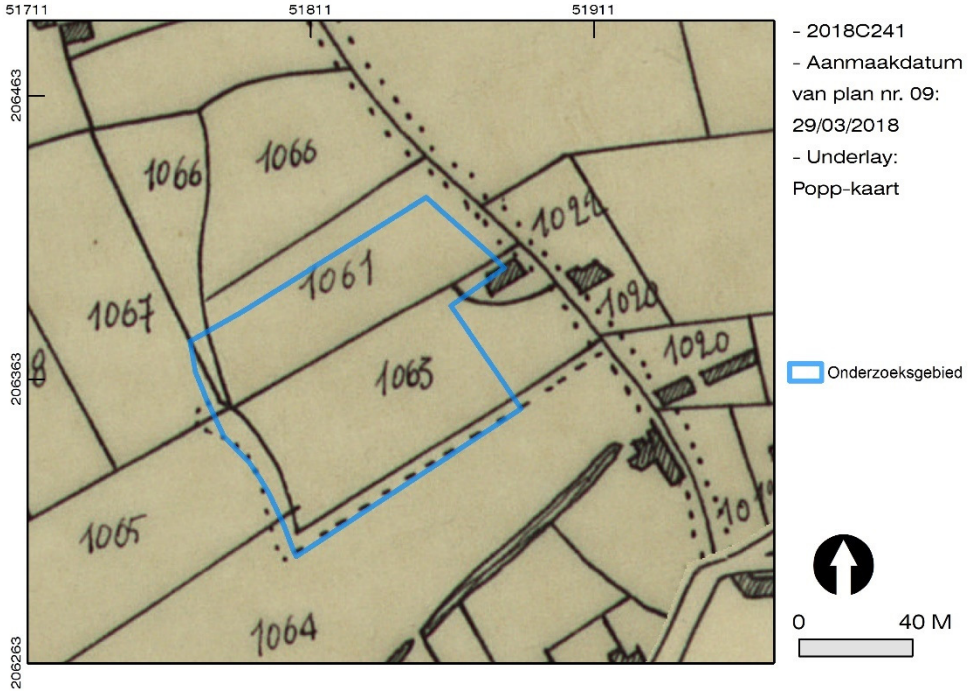

Figuur 29. Situering van het projectgebied op de Popp-kaart.

De perceelsindeling is ongewijzigd, het landgebruik is vermoedelijk ook ongewijzigd. Op deze kaart verschijnen ook de perceelsnummers die de basis vormen voor de hedendaagse kadastrale indeling.

5.2.2.6 Vandermaelen kaarten (1846-1854)

Op het gegeorefereerde kaartenmateriaal van Vandermaelen bevindt het onderzoeksgebied zich langs de licht verschoven Zomerloosstraat, die niet als dusdanig benoemd is.

Figuur 30. Situering van het projectgebied op de kaart van Vandermaelen.

De Zomerlooshoeve zelf staat wel gekarteerd als “Zomerloos Ferme” en is weergegeven op dezelfde manier als aan het einde van de 18e eeuw. Binnen het onderzoeksgebied zelf zijn geen structuren gekarteerd, rekening houdende met de verschuiving van het kaartblad.

Opvallend op deze kaart zijn de vele moerassige percelen in de streek ten noorden van Gistel, de intense afwatering van het gebied kan ook in de perceelsstructuur worden herkend. Dit betekent dat het gebied relatief nat was en het onderzoeksgebied zich mogelijk op de rand van een droger naar een natter gedeelte van het land bevond.

5.2.2.7 Topografische kaart uit 1873

De topografische kaart uit 1873 toont hoe Gistel aan het einde van de 19e eeuw langzaam maar zeker ontsloten wordt. In het zuidwestelijke deel van de stad wordt in 1867 de spoorlijn (spoorlijn 62) van Oostende naar Armentiers aangelegd, waarbij ook Gistel van een station wordt voorzien. Deze spoorlijn doorkruiste het platteland en is heden in gebruik als een groene fietsroute.

Figuur 31. Situering van het projectgebied op de topografische kaart uit 1873. Onder: het station in Gistel in de 19e eeuw.

De spoorlijn had een economisch belang met de aan- en afvoer van seizoensarbeiders en werd in de Eerste Wereldoorlog gebruikt voor de bevoorrading van het front. Na de Tweede Wereldoorlog kwam het spoor buiten gebruik en werd het ontmanteld.
Op deze kaart staat het onderzoeksgebied gekarteerd als akkerland, zonder verder enige structuren. De verdeling in twee percelen lijkt te zijn behouden. Opvallend is dat er een hoogtelijn door het onderzoeksgebied loopt, het is de toenmalige hoogtelijn van 5 met Algemene Waterpassing. Binnen het onderzoeksgebied staat de hoogte 4,22 meter aangeduid.

5.2.2.8 Wereldoorlog 1: trench maps

De topografische kaart uit 1904 van het NGI is dezelfde kaart die als basis is gebruikt voor Britse loopgravenkaarten uit de Eerste Wereldoorlog. Ook al bevond Gistel zich niet aan het front, de stad was een belangrijk doelwit voor de Geallieerden. De Duitse bezetter had de akkers ten noorden van de stad immers uitgekozen als vestigingsplaats voor een vliegveld. Dit vliegveld werd als uitvalsbasis gebruikt voor jachtvliegtuigen, verkenningsvliegtuigen en bommenwerpers. Zo heeft dit vliegveld de twijfelachtige eer om de startplaats te zijn voor het eerste Duitse bombardement op Londen in de 20e eeuw.
Er werd gekozen voor de Zomerlooshoeve als basis voor de uitbouw van het vliegveld, waardoor een driehoek ontstond tussen de stad Gistel, de Zomerlooshoeve en het vliegveld en de spoorlijn 62, van waaruit de bevoorrading van het vliegveld kon geschieden.

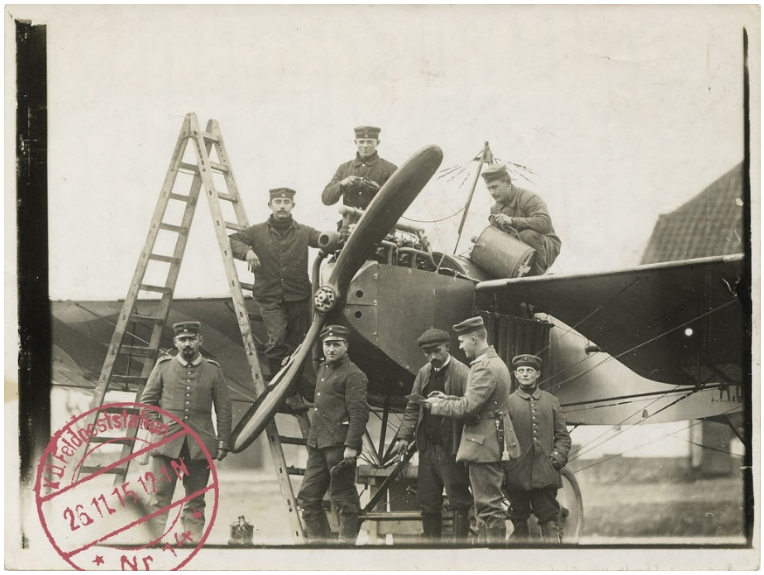

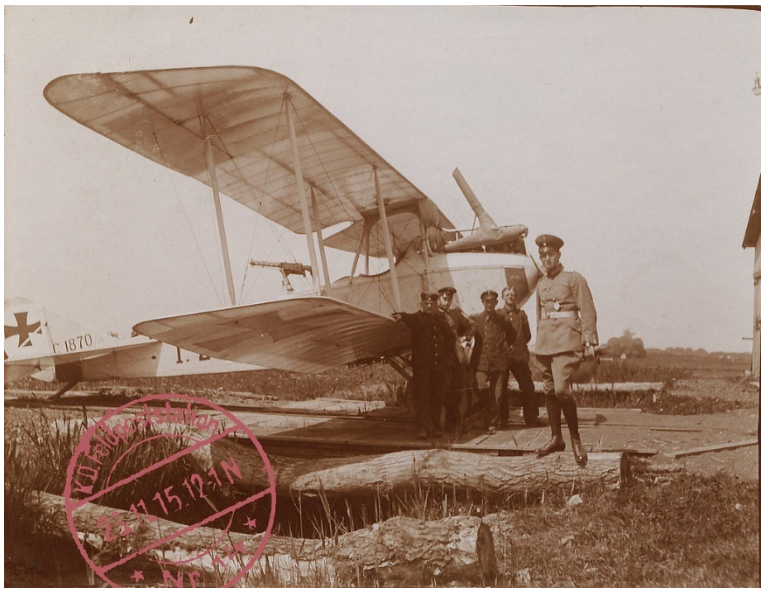

Figuur 32. Panoramische foto van het vliegveld in zuidelijke richting. Midden: Duitse soldaten aan de Zomerlooshoeve, bemerk het karakteristieke dak rechts. Onder: Duitse soldaten bij hun vliegtuig, bemerk de plankieren die de perceelsgreppels afdekken.

In juni 1917 werd door de Britten een cluster van gebouwen, hangars en afweergeschut gekarteerd.

Figuur 33. Situering van het projectgebied op de Britse kaart uit juni 1917. Onder: het Duits afweergeschut te Gistel ten westen van het vliegplein.

Ten noorden van het onderzoeksgebied aan de Zomerloosstraat is een aftakking van de spoorweg gekarteerd, dit is een station aangelegd door de Duitsers om de bevoorrading te verzekeren. Dit betekent dat de bevoorrading van het vliegveld zowel via het bestaande spoor als via nieuw aangelegde spoorlijnen geschiedde. Binnen het onderzoeksgebied zijn geen militaire structuren gekarteerd, op het perceel ten noorden is er sprake van twee kleine gebouwen, zonder legende.

Op het kaartenmateriaal uit december 1917 zijn deze gebouwtjes niet meer aangeduid.

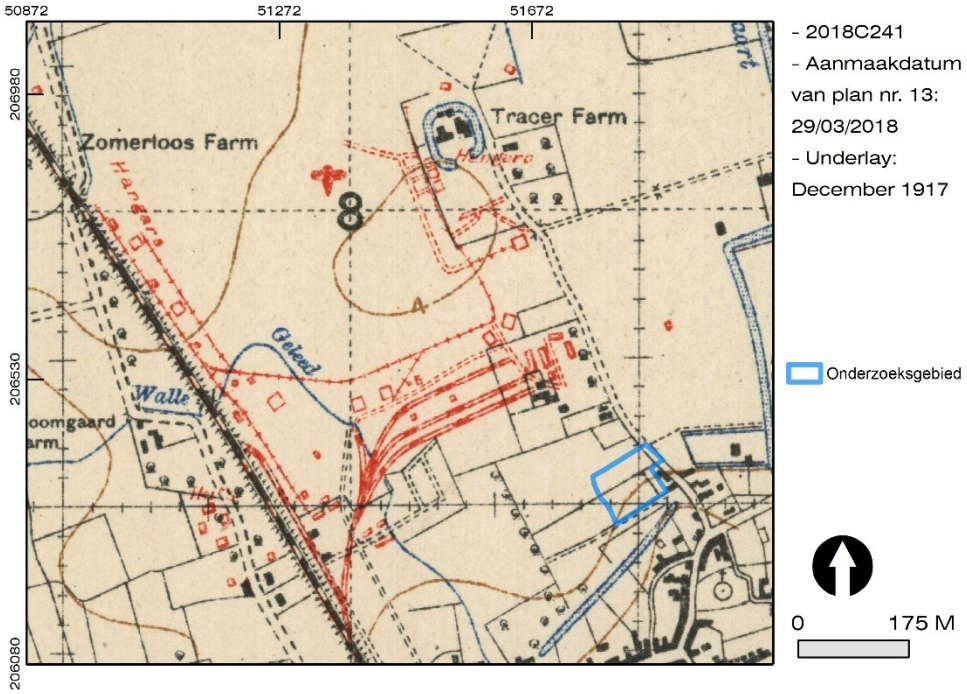

Figuur 34. Situering van het projectgebied op de Britse kaart uit december 1917. Onder: lichtspoorkogels in moderne oorlogvoering.

Er is nog steeds sprake van gebouwen langs spoorlijn 62, alsook de aftakking naar de Zomerloosstraat. De gebouwen zijn voorzien van het bijschrift “hangars”, wat verwijst naar de utiliteitsbouw van het vliegveld. Opvallend is dat het label “Zomerloos Farm” ten westen van de Zomerlooshoeve is aangeduid, terwijl de Zomerlooshoeve zelf gelabeld wordt als “Tracer Farm”. Is dit een verwijzing naar de lichtspoorkogels van Duits afweergeschut (mitrailleurs ?).

Binnen het onderzoeksgebied aan de Zomerloosstraat zijn geen structuren gekarteerd. Dit betekent dat er binnen het onderzoeksgebied geen verwachting is naar de aanwezigheid van structuren uit de Eerste Wereldoorlog.
Op een Duitse luchtfoto van 20 mei 1916 van het vliegveld is echter een ander fenomeen zichtbaar, dat niet op de Britse kaarten opgetekend is. Naast de hangars, de vliegtuigen en de plankieren op de velden, zijn ook bomkraters zichtbaar.

Figuur 35. Bomkraters van luchtbombardementen op de luchtfoto uit 1916 kunnen als lichte stippen worden herkend.

Dit is een aanwijzing dat het vliegveld door de geallieerden zowel beschoten als gebombardeerd is geweest. Gezien de grote afwijking van de projectielen, is er sprake van een zeer ruime spreiding van de bomkraters en dus ook van mogelijke blindgangers. De kans op het aantreffen van blindgangers uit de Eerste Wereldoorlog is dus een factor die bij graafwerken in de buurt van het vliegveld altijd indachtig moet worden gehouden.

5.2.2.9 Topografische kaart uit 1969

Op de topografische kaart van het NGI uit 1939 staat het gebied identiek gekarteerd zoals in 1904 en op de kaarten uit de Eerste Wereldoorlog (natuurlijk met uitzondering van de militaire structuren). Het onderzoeksgebied is gekarteerd als een akkerland en pas op het kaartenmateriaal uit 1969 is een duidelijke verandering zichtbaar.

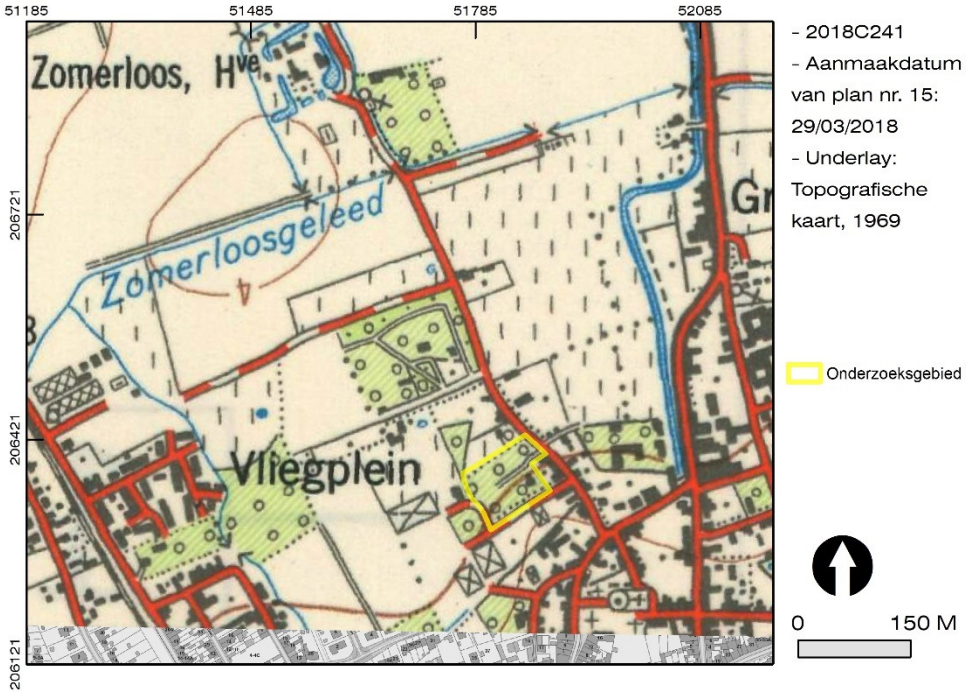

Figuur 36. Situering van het projectgebied op de topografische kaart uit 1969.

Het is opvallend dat het label “Vliegplein” pas verschijnt op het kaartenmateriaal van 1969 en afwezig is op het kaartenmateriaal van 1939. Het lijkt er op alsof lokale “volks”toponiemen pas na de Tweede Wereldoorlog zijn gekarteerd. Daarbij valt het des te meer op dat de situering van het toponiem overeenkomt met de locatie waar zich de aftakking van de spoorlijn voor de bevoorrading van het vliegplein bevond, en niet zo zeer op de locatie van het vliegplein zelf (bijna 700 meter noordelijker, aan de Zomerlooshoeve, nvdr.).

Binnen het onderzoeksgebied komen voor het eerst structuren voor, deze bestaan uit een woning, paden en een parktuin. Deze situatie kan ook op de publiek beschikbare luchtfoto’s worden teruggevonden.

5.2.3 Relevante luchtfoto's

Door de aanwezigheid van het vliegplein bestaan er voor het onderzoeksgebied luchtfoto's uit de Eerste Wereldoorlog, maar deze zijn niet vrij beschikbaar. Op basis van de data uit de loopgravenkaarten kan worden besloten dat het aankopen van deze luchtfoto's geen aanvullende data voor het onderzoeksgebied zou opleveren. Er wordt dus gebruik gemaakt van de vrij beschikbare luchtfoto's op het kaartenlab van Cartesius.

5.2.3.1 Luchtfoto uit 1949

Op een oblieke luchtfoto, gemaakt op 5 oktober 1949, is zichtbaar hoe het onderzoeksgebied geen akkerland meer is, maar een parktuin met een woning in het oostelijke deel van het gebied. Wanneer geconfronteerd met de topografische kaart uit 1939 kan worden besloten dat de omvorming van akkerland naar tuin vermoedelijk na de Tweede Wereldoorlog is gebeurd.

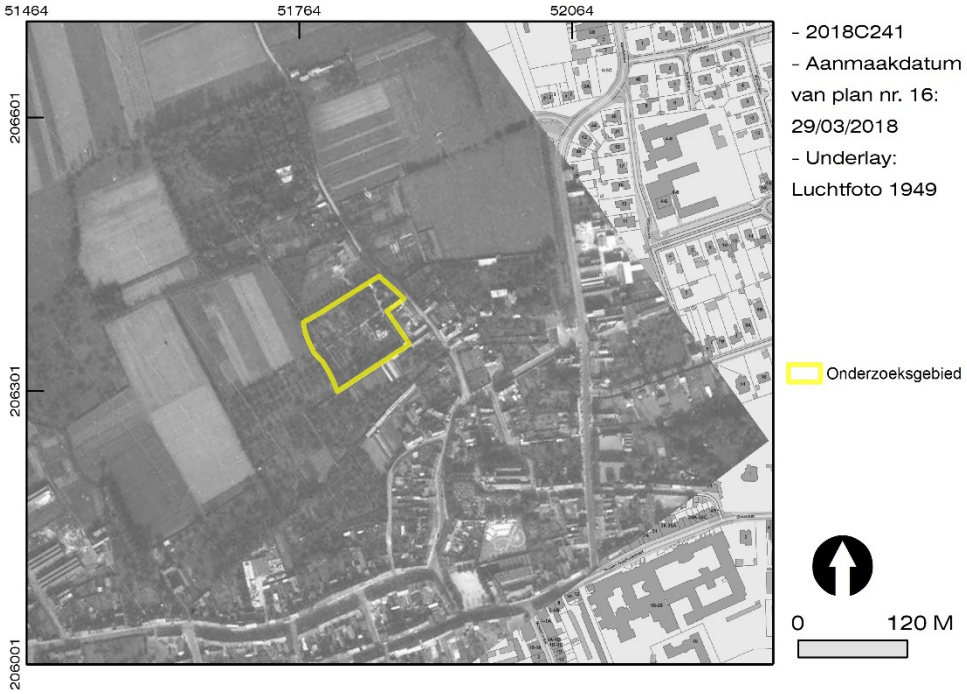

Figuur 37. Situering van het projectgebied op de luchtfoto uit 1949.

Het omliggende gebied is nog redelijk ruraal, ten westen van het onderzoeksgebied, op het "Vliegplein", is nog geen bebouwing aanwezig. Dit blijft zo tot in de jaren 1990 (cf. infra.).

5.2.3.2 Orthofoto uit 1971

Op deze orthofoto uit 1971 is een zeer vergelijkbare situatie zichtbaar.

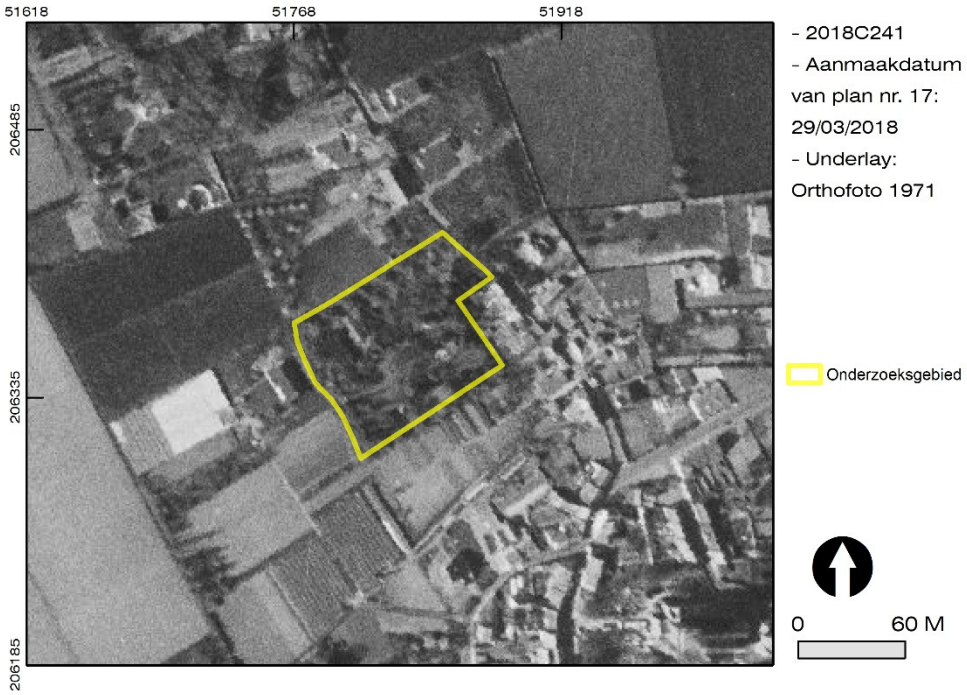

Figuur 38. Situering van het projectgebied op orthofoto uit 1971.

Dit duidt er op dat de situatie in de tweede helft van de 20e eeuw niet bijster veel is veranderd.

5.2.3.3 Orthofoto uit 1990

De luchtfoto uit 1990 vult de gegevens uit de luchtfoto van 1971 aan. Binnen het onderzoeksgebied zijn geen duidelijke wijzigingen gebeurd.

Figuur 39. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de luchtfoto uit 1990.[9]

Ten westen van het onderzoeksgebied is de oprukkende “suburbanisatie” goed zichtbaar. Opvallend is ook de serrebouw die nog tussen de woonwijken aanwezig is.

[9] *www.geopunt.be*

5.2.3.4 Orthofoto uit 2017

Op de vrij gedetailleerde luchtfoto uit 2017 is de meest recente evolutie van het onderzoeksgebied zichtbaar. Het is de situatie zoals deze tijdens het plaatsbezoek in 2018 werd aangetroffen.

Figuur 40. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de luchtfoto uit maart 2017.[10] Onder: zicht op het pad in het noordelijke deel van het ondezoeksgebied.

Het onderzoeksgebied is volledig bebost, met een meer open grasveld tegenover de villa. Verspreid over het terrein kunnen onder en tussen het struikgewas resten van koterijen en gebouwen worden teruggevonden.

[10] *www.geopunt.be*

In een volgend hoofdstuk zal worden ingegaan op de gekende archeologische data van het gebied, waarbij zal worden gezocht naar indicatoren voor zowel de aanwezigheid van oudere sporen als de impact van de gekende ontwikkelingen van het onderzoeksgebied, zoals landbouw, bebouwing en bebossing.

6 Archeologische situering van het onderzochte gebied

6.1.1 Erfgoedindicatoren

In volgende hoofdstukken zullen de gekende fysieke restanten binnen en rond het onderzoeksgebied die een impact hebben op of een aanduiding voor archeologisch erfgoed zijn, worden onderzocht. Dit is een aanvulling op de gegevens die uit het kaartenmateriaal konden worden gedistilleerd.

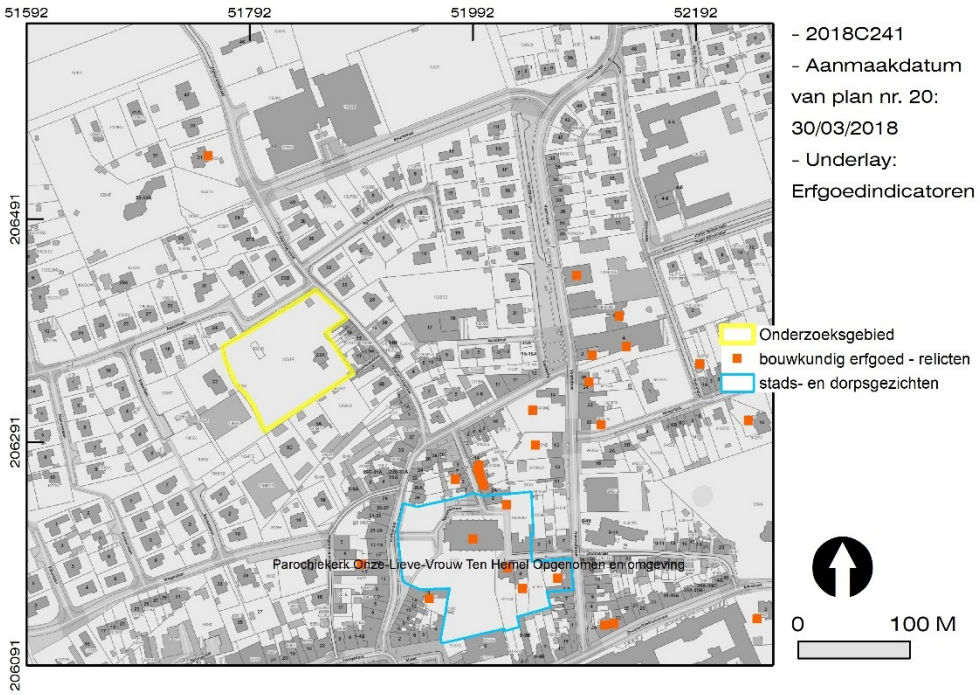

Figuur 41. Situering van de voor het onderzoeksgebied relevante elementen met erfgoedwaarde ten opzichte van het onderzoeksgebied.

Binnen het onderzoeksgebied zelf zijn geen erfgoedindicatoren gekarteerd. In de stadskern van Gistel zijn gebouwen met erfgoedwaarde gekarteerd, alsook de Parochiekerk van OLV Ter Hemel is opgenomen.

Ten noorden van het onderzoekgebied, langs de Zomerloosstraat Nr. 31 bevindt zich de Villa La Cerisaie[11] uit 1923. Het betreft een villa in Cottage-stijl met een parktuin. De Zomerloosstraat is dus relatief arm aan erfgoedindicatoren.

Wat de archeologische kennis van het gebied betreft, zijn er meer data beschikbaar.

[11] *Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Villa La Cerisaie, 1923 [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/52113 (geraadpleegd op 30 maart 2018).*

6.1.2 Archeologische indicatoren

Een groot aantal van de geregistreerde archeologische onderzoeken en vondsten van Vlaanderen staat geregistreerd in de databank van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI).

6.1.2.1 CAI

Binnen het onderzoeksgebied zijn geen archeologische indicatoren in de Centrale Archeologische Inventaris opgenomen. Gistel en de omliggende regio zijn echter wel rijk aan meldingen van archeologisch onderzoek en/of archeologische relicten.

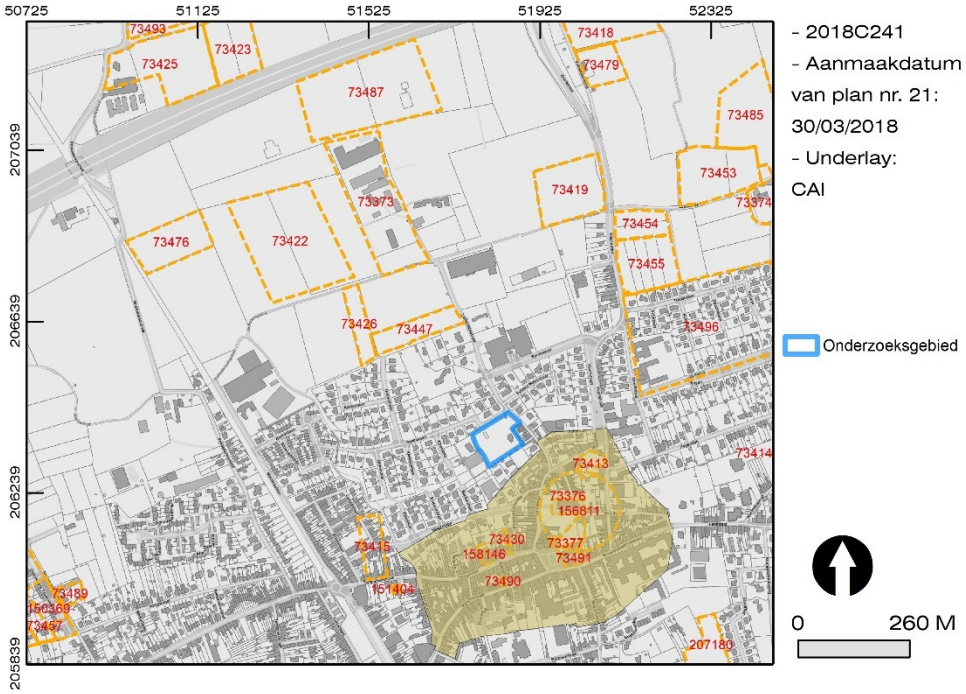

Figuur 42. Situering van de voor het onderzoeksgebied relevante archeologische indicatoren.

In eerste instantie wordt hier de focus gelegd op de as Gistel-Zomerlooshoeve en de lager gelegen gebieden ten noorden van de zandrug waarop het historische Gistel zich bevindt.

- CAI Locaties 73447, 73426, 73422, 73476, 73419 en 73487 zijn allen meldingen van oppervlaktevondsten die gedaan zijn door G. Verbrugge in het kader van een licentiaatsverhandeling aan de Universiteit Gent. Deze oppervlaktevondsten bestaan hoofdzakelijk uit aardewerk uit de late middeleeuwen, al is er ook sprake van roodbeschilderd (Rijnlands ?), witbakkend en lokaal reducerend aardewerk uit de volle middeleeuwen. Er is tevens sprake van residueel aardewerk uit de Romeinse periode (een fragment terra sigillata).

- CAI-locatie 73373 heeft betrekking op de Zomerlooshoeve, een site met walgracht van het type A1V (typologie van Verhaeghe) die terug zou gaan op de 13e eeuw. De Zomerlooshoeve komt in de historische bronnen voor vanaf de 16e eeuw en op basis van de omgrachting kan inderdaad aangenomen worden dat het een site met walgracht uit de periode 1200-1300 betreft. Dit zou ook betekenen dat de verbindingsas tussen de Zomerlooshoeve en de stad Gistel ten minste tot deze periode teruggaat en dat er langs de Zomerloosstraat ook vanaf de 13e eeuw bewoning aanwezig kan zijn geweest.

Ten zuiden van het onderzoeksgebied is er immers sprake van sporen uit dezelfde periode, het betreft dan de castrale motte (CAI 73413) die in de 14e eeuw is vervangen door een waterburcht. CAI-locatie 73376 heeft betrekking op de Parochiekerk van O.-L.-V.-Hemelvaart, die terug zou gaan op een bidplaats uit de 10e eeuw. Uit dezelfde periode zou ook de vluchtburg (CAI locatie 156811) dateren, die op basis van een "courbe" in het stratenpatroon zou zijn herkend.
Locatie 73377 heeft betrekking op de resten van de burcht, waarbij niet alleen sporen van de burcht zijn aangetroffen, maar ook concrete sporen uit de Romeinse periode (waterput) en de Vroege Middeleeuwen (aardewerkconcentraties). Dit duidt er duidelijk op dat Gistel ook in de Romeinse periode een bewoningskern kende. Deze geclusterde meldingen duiden er dus op dat in de zone van de kerk een bewoningskern aanwezig is, die teruggaat tot de Romeinse periode. Of er dan ook een continuïteit is tussen de Romeinse bewoning en de Vroegmiddeleeuwse bewoning, valt dan nog maar te bevestigen. Aangezien het kustgebied in de laat-Romeinse periode van groot strategisch belang was, is de kans groot dat Gistel toen deel uitmaakte van een netwerk, dat na het vertrek van de Romeinse militaire en juridische apparaten in 410, overgegaan is op de Frankische heersers. Dit is natuurlijk hypothetisch en dient te worden onderzocht.
Hoe dan ook was er in de 10e – 13e eeuw een kern rond de huidige kerk. Deze strekte zich langs de huidige Hoogstraat-Tempelhofstraat in westelijke richting uit. Hier vindt men ook enkele CAI-meldingen:

- CAI-locatie is de melding van enkele munten uit de 16e en 17e eeuw. Het leidt geen twijfel dat Gistel in die periode reeds druk bewoond was.
- CAI-locatie 73490 duidt op de losse vondst van aardewerk uit de Late Middeleeuwen
- CAI-locatie meldt het (niet gepubliceerde ?) archeologisch onderzoek van Romeinse grondsporen en waterputten. Dit duidt er andermaal op dat de zandrug ook in de Romeinse periode druk bewoond was
- CAI-locaties 73415 en 151404 duiden op de mogelijke aanwezigheid van het hof van de Tempeliers. Tijdens de kleine opgraving in 2010 achter de Herberg Godelieve[12] werden hiervan echter geen sporen aangetroffen.

[12] *De Smaele & Thuy, 2010.*

Het feitelijk archeologisch onderzoek op de kern van de historische stad Gistel is dus relatief beperkt, alsook het onderzoek op de as Gistel-Zomerlooshoeve. De voornaamste data zijn afkomstig uit de opgravingen aan de Markt in de jaren 1980 en uit veldprospecties. Uit deze opgravingen blijkt echter een algemeen patroon dat de bewoning te Gistel een aanvang neemt in de Romeinse periode en minstens vanaf de Karolingische periode terug opbloeit, met een continu bewoond centrum tot in de 20e eeuw en een forse uitbreiding van het woonareaal na de Tweede Wereldoorlog.

Maar wat dan met sporen ouder dan de Romeinse periode ? Gistel bevond zich immers op een topografisch uitstekende plaats en situeerde zich samen met Oudenburg op een zandrug aan de rand van de kustvlakte. Dit is in theorie een zeer uitgelezen plaats voor bewoning in de metaaltijden en de steentijden, maar hiervan lijken alsnog weinig of geen sporen aangetroffen te zijn. Aangezien deze op dezelfde zandrug in het verleden wel al zijn aangetroffen (meer in noordoostelijke richting, Brugge en Maldegem) moet een open geest behouden blijven voor de mogelijke aanwezigheid van deze oudere sporen.

In een volgend hoofdstuk worden de reeds bekrachtigde archeologienota's in het gebied onderzocht, aangezien deze een goede parallel kunnen bieden voor het huidige onderzoek.

6.1.2.2 Archeologienota's

Ten noorden van het huidige onderzoeksgebied is een archeologienota met beperkte samenstelling opgemaakt voor het structureel onderhoud van de autosnelweg[13]. Aangezien het een archeologienota met beperkte samenstelling betreft, is de archeologische verwachting niet volledig uitgeschreven (in dat kader ook niet noodzakelijk, nvdr.).

Figuur 43. Situering van de voor het onderzoeksgebied relevante archeologienota's.

Het is daarentegen wel verwonderlijk dat er sprake is van de archeologische meldingen in de CAI-databank, maar dat er van het vliegveld uit de Eerste Wereldoorlog geen melding wordt gemaakt. Zoals eerder in deze tekst duidelijk is geworden, doorsnijdt de huidige snelweg het voormalige vliegveld en was een confrontatie tussen de gekarteerde structuren van het vliegveld en de plannen voor het onderhoud van de snelweg mogelijk wel zinvol.

Een tweede archeologienota[14] waarvan de data van toepassing zou kunnen zijn voor een goed begrip van de archeologische situering van het onderzoeksgebied, is opgemaakt voor een gebied ten oosten van de Zomerloosstraat. Op basis van een relatief beknopt overzicht van historisch kaartenmateriaal en de reeds gevoerde archeologische onderzoeken van de regio, werd besloten dat de archeologische waarde van het gebied hoog is, maar dat de specifieke werken

[13] *Noens & Laloo, 2017.*
[14] *Van De Velde & Laloo, 2017.*

waarvoor de archeologienota werd opgemaakt, geen impact op het archeologisch kennisvermeerderingspotentieel hadden. In het overzicht van kaartenmateriaal zijn geen aanvullende data aanwezig die voor het onderzoeksgebied aan de Zomerloosstraat een meerwaarde kunnen betekenen.

6.2 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied

Men kan zich vervolgens afvragen of er middels het raadplegen van de historische data, de historische kaarten, de luchtfoto's en de gekende archeologische gegevens voldoende elementen zijn om de historische en archeologische realiteit van het huidige onderzoeksgebied te bepalen.
Men kan stellen dat de verzamelde data voldoende zijn om een bepaalde verwachting naar de aanwezigheid van archeologische sporen en structuren op te stellen, maar dat op basis van deze verwachting nog een aantal vragen blijft openstaan.

6.2.1 Oudste geschiedenis

Over de oudste geschiedenis van Gistel zijn de feitelijke bronnen nog relatief schaars. Men kan stellen dat Gistel zich op de meest westelijke uitloper van een stuifzandrug bevindt. Op deze stuifzandrug, die doorloopt tot in Maldegem, zijn reeds sporen uit alle periodes van de menselijke geschiedenis aangetroffen. De uitloper van de zandrug, waarop Gistel zich bevindt, ligt tevens op het raakvlak met de kustvlakte, een uitgestrekt gebied dat na de Romeinse periode een speelbal van de Noordzee is geworden, tot deze in de late middeleeuwen terug is ingepolderd. Op basis van de beschikbare archeologische data uit Gistel zelf zijn er echter voorlopig geen aanwijzingen dat er ook sporen van menselijke bewoning uit deze oudste periodes, met name de steentijden en de metaaltijden, moeten worden verwacht.
Zoals altijd betekent dit niet dat deze sporen a priori afwezig zijn.

6.2.2 Romeinse periode

Voor de Romeinse periode zijn er dan wel weer concrete aanwijzingen voor een bewoning in Gistel. Mogelijk maakte Gistel samen met Oudenburg deel uit van een netwerk langs de kust, al is het niet duidelijk hoe zich dit concreet verhield. De vondst van aardewerk en archeologische sporen en structuren bij archeologisch onderzoek in het centrum van Gistel wijzen echter duidelijk op bewoning. Dit betekent dat er ook binnen het onderzoeksgebied mogelijk sporen uit de Romeinse periode aanwezig kunnen zijn.

6.2.3 Middeleeuwen

Of er na de Romeinse periode een duidelijk hiaat in de bewoning is geweest moet het onderwerp uitmaken van verder (regionaal synthetiserend) onderzoek, maar aar alle waarschijnlijkheid is Gistel vanaf de Karolingische periode (9^{e} – 10^{e} eeuw) terug bewoond. Dit blijkt uit de resultaten van archeologisch onderzoek in het centrum van Gistel en uit het feit dat reeds vanaf de 11^{e} eeuw er sprake is van versterkingen en religieuze gebouwen. Dit betekent waarschijnlijk dat, net zoals een groot deel van Vlaanderen, Gistel in de stroom van de "Karolingische renaissance" is

meegevoerd en sindsdien continu is bewoond. Dit betekent dat er een kans is op het aantreffen van sporen uit de volle en late middeleeuwen. In de volle en late middeleeuwen is immers ook de inpoldering van de kustvlakte aangevat en de Zomerloosstraat gaat terug op een verbindingsas tussen Gistel en de Zomerlooshoeve, een as die waarschijnlijk al sinds de 13e -14e eeuw bestaat. Na de 14e eeuw is de bewoning geconcentreerd in Gistel zelf, langs de straten (een soort vroege lintbebouwing) en rond de sites met walgracht in de polders.

6.2.4 Eerste Wereldoorlog

Tijdens de Eerste Wereldoorlog komt het onderzoeksgebied in de schaduw van het vliegplein van Gistel te liggen. Op basis van het beschikbare kaartenmateriaal kan worden besloten dat er binnen het onderzoeksgebied geen structuren uit de Eerste Wereldoorlog moeten worden verwacht. Anderzijds moet men indachtig houden dat het vliegveld door de Geallieerden beschoten/gebombardeerd is, waardoor er steeds een kleine kans is op het aantreffen van UXO.[15]

6.3 Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed

Bovenstaande gegevens bieden dus een bepaalde verwachting naar archeologische sporen en structuren binnen het onderzoeksgebied. Het onderzoeksgebied is echter geen onbeschreven blad waardoor, ondanks deze gunstige situering in het landschap, de archeologische verwachting naar de aanwezigheid van archeologische sporen en structuren op basis van de hierboven besproken geologische, bodemkundige, historische en archeologische parameters dient bijgesteld te worden.

1. Het onderzoeksgebied bevindt zich beneden aan de noordelijke zijde van de stuifzandrug waarop het historische centrum van Gistel zich bevindt. Deze locatie is geschikt voor wonen en werken doorheen verschillende periodes van de menselijke geschiedenis. Er zijn geen aanwijzingen voor de aanwezigheid van sporen uit de periode voorafgaand aan de Romeinse periode, maar ondanks deze lage verwachting zijn er geen data die de aanwezigheid van deze sporen uitsluiten.
2. Van deze menselijke geschiedenis zijn er te Gistel sporen aangetroffen die teruggaan tot de Romeinse periode. Deze sporen beperken zich rond het centrum vooral tot enkele geïsoleerde vondsten, zoals een waterput en aardewerk. Aangezien het onderzoeksgebied zich op de rand van de zandrug naar de kustvlakte bevindt, is er een verwachting naar de aanwezigheid van sporen uit de Romeinse periode. Dit is een eerder lage

[15] *UneXploded Ordnance, ofwel niet-ontplofte munitie. "Blindgangers".*

verwachting, maar desalniettemin is het aantreffen van sporen uit deze periode mogelijk.

3. Ook in de vroege middeleeuwen zijn is er mogelijk bewoning geweest, al is het niet duidelijk in welke vorm of densiteit. Er is dus een eerder lage verwachting naar sporen uit de vroege middeleeuwen. Zelfs voor de Karolingische periode lijkt de verwachting eerder laag, mogelijk concentreerde de bewoning zich iets hoger op de zandrug.
4. In de volle en late middeleeuwen is het bewoningsareaal echter aanzienlijk uitgebreid en dit gebeurde in noordelijke richting, naar de ingepolderde kustvlakte. De Zomerloosstraat is hiervan heel waarschijnlijk een relict. Op basis hiervan is er een bestaande verwachting naar de aanwezigheid van archeologische sporen uit de volle en late middeleeuwen.

Samenvattend kan worden gesteld dat de site een verwachting heeft naar het aantreffen van archeologische sporen, structuren en voorwerpen. Het onderzoeksgebied herbergt dus mogelijk een archeologisch kennispotentieel dat op basis van de huidig beschikbare data niet volledig kan worden gewaardeerd. Een dergelijke waardering kan enkel middels een prospectie met ingreep in de bodem gebeuren.

7 BESLUIT

7.1 Antwoord op de onderzoeksvragen

Aan het begin van deze bureaustudie (zie §Onderzoeksopdracht) werden enkele elementaire onderzoeksvragen gesteld, die in de loop van de tekst gaandeweg beantwoord zijn. Hier worden deze bij wijze van besluit hernomen en beantwoord.

- *Welke aanwijzingen bieden de bestaande landschappelijke en geologische bronnen aangaande de bewaringstoestand van eventueel aanwezig archeologisch erfgoed?*

  De bestaande landschappelijke en geologische data, waaronder deze van de controleboringen, wijzen op een mogelijke bewaring van bodemsporen/sporensites. De bodemkundige data wijzen immers op een eeuwenlang gebruik als akkerland, waarbij door herhaaldelijk ploegen van de bodem de bovenste 70 centimeter van de Holocene lagen is verstoord. Dit betekent dat historische loopniveaus en ondiep bewaarde archeologische structuren niet bewaard zijn. Andere structuren, zoals ingegraven structuren (kuilen greppels, ...) kunnen wel bewaard zijn. De bodemtextuur (droog tot vochtig lemig zand) wijzen op een matige tot slechte bewaring van organische archeologische objecten, maar een goede bewaring van anorganische archeologische objecten.

- *Welke aanwijzingen bieden de bestaande historische en archeologische bronnen over het aanwezige archeologisch erfgoed?*

  De actuele historische en archeologische data geven aan dat het gebied mogelijk al sinds de Romeinse periode bewoond en/of bewerkt is geweest. Over de positie van Gistel in de Romeinse periode is nog geen duidelijkheid, maar de hypothese dat er verspreide landelijke bewoning aanwezig was, kan worden vooropgesteld. Ook in de vroege middeleeuwen is dit waarschijnlijk de bewoningsstructuur, maar ook dit is hypothetisch. Het is vooral vanaf de volle en late middeleeuwen dat Gistel zijn historische vorm en structuur begint aan te nemen, het centrum van de historisch stad bevindt zich nauwelijks op 200 meter van het huidige onderzoeksgebied. Uit het beschikbare kaartenmateriaal kan worden besloten dat de basis van de huidige stadsstructuur reeds in de 16e eeuw bestond en waarschijnlijk op de late middeleeuwen teruggaat. De inpoldering van de kustvlakte gaat ook gepaard met het ontstaan van de vele sites met walgracht in deze kustvlakte en de Zomerlooshoeve is daar één van, met een geschiedenis die op de 13e-14e eeuw teruggaat. De Zomerloosstraat is dus de verbindingsas tussen de hoeve en Gistel. Het onderzoeksgebied bevindt zich langs deze as en er is dus een duidelijke verwachting naar de aanwzigheid van

archeologische sporen en structuren uit de volle en late middeleeuwen binnen het huidige onderzoeksgebied.

- *Wat is de impact van de geplande werken op het eventueel aanwezige archeologisch erfgoed?*

  De geplande werken beperken zich tot de contouren van de woningen, aangezien gestreefd wordt naar een maximaal behoud van de bestaande parkstructuur (bomen, struiken). Binnen deze contouren zal het archeologisch bodemarchief, gezien de diepte van de ingreep meer is dan de verwachte diepte waarop archeologische kunnen verwacht worden, het bodemarchief volledig verstoren.

- *Is een prospectie met ingreep in de bodem noodzakelijk? Zo ja, welke is de te volgen strategie?*

  Ondanks het feit dat de oppervlakte van het te ontwikkelen gebied relatief beperkt is, zijn de ligging ten opzichte van de historische kern van Gistel en de afwezigheid van data die er op wijzen dat het archeologisch bodemarchief verstoord is, duidelijke argumenten om te veronderstellen dat er archeologische sporen aanwezig *kunnen* zijn, die een bijdrage kunnen leveren aan de ontstaansgeschiedenis van de stad Gistel. Om de aan- of afwezigheid van archeologische sporen definitief vast te stellen en dus een zinvolle bijdrage te kunnen leveren aan de kennis van geschiedenis van de stad Gistel, is een kleine prospectie met ingreep in de bodem noodzakelijk. De strategie hiervoor wordt omschreven in het onderdeel “3. Programma van Maatregelen”.

7.2 Besluit voor een algemeen publiek

Naar aanleiding van de geplande bouw van een residentieel complex langs de Zomerloosstraat te Gistel is door Hembyse Archeologie onderzocht wat het archeologisch kennispotentieel van de site is en wat de te nemen maatregelen zijn om dat kennispotentieel te vrijwaren voor vernietiging.
Uit het bureauonderzoek is gebleken dat het gebied zich op de noordelijke flank van de zandrug ligt, waarop de stad Gistel is ontstaan. Het is de overgang tussen de droge zandrug en de natte poldergebieden, die vanaf de volle middeleeuwen definitief in gebruik zijn genomen. Voordien concentreerde de bewoning zich op de droge zandrug en uit de beschikbare historische en archeologische gegevens wijzen hier ook op. Die gegevens geven aan dat er zeker in de Romeinse periode al bewoning was, maar ook in de vroege middeleeuwen. In de volle middeleeuwen wordt de basis van de structuur van de stad gelegd en waarschijnlijk ontstaat ook dan de Zomerloosstraat, die naar de Zomerlooshoeve leidt. De bewoning concentreert zich vermoedelijk langs de assen en uitvalswegen.
Aangezien er geen data beschikbaar is om te stellen dat er binnen het onderzoeksgebied geen archeologische sporen en structuren aanwezig zijn (geen bewijs voor afwezigheid) en het potentieel tot kennisvermeerdering van de site dus ook niet kan worden ontkracht of anderzijds bevestigd, wordt gesteld dat een prospectie met ingreep in de bodem noodzakelijk is. Dit onderzoek kan omwille van de huidige fysieke staat van het gebied niet worden uitgevoerd en dient dus in een “uitgesteld traject” te worden uitgevoerd.
Na de prospectie met ingreep in de bodem zal definitief vastgesteld zijn wat het archeologisch kennispotentieel van de site (waardering) is en welke maatregelen moeten worden genomen om de eventueel aanwezige archeologische en historische kennis in het bodemarchief te vrijwaren voor een ongecontroleerde vernietiging.

8 BIBLIOGRAFIE

De Smaele B. & Thuy A. 2010, Archeologisch vooronderzoek te Gistel - Herberg Godelieve, Archeo Rapport 4.

Noens G. & Laloo P., 2017. *JABBEKE – GISTEL – A18/E40 STRUCTUREEL ONDERHOUD*, Archeologienota (met beperkte samenstelling), Bredene.

Van De Velde S. & Laloo P., 2017. *Gistel VBS Gravenbos. Archeologienota 2017D173*, Bredene.

Antrop M., 2002. *Traditionele landschappen van het Vlaamse Gewest, Versie 6.1*, opgemaakt door de Vakgroep Geografie van de UGent.

Borremans M., 2015. *Geologie van Vlaanderen*, Academia Press, Gent.

Goosens, E., 2007. *Toelichting bij de Quartairgeologische Kaart - kaartblad 32*, Katholieke Universiteit Leuven, Leuven.

Vandeputte O., 1995. *Gids voor Vlaanderen. Toeristische en culturele gids van de Vlaamse gemeenten*, Uitgeverij Lannoo, Tielt.

Van Ranst E. & Sys C., 2000. *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (Schaal 1:20 000)*, Universiteit Gent, Gent.

Van Zijverden W. & De Moor J., 2014. *Het groot profielenboek; Fysische geografie voor archeologen*, Leiden.

Online bronnen:

http://www.geopunt.be/
https://www.dov.vlaanderen.be/
https://inventaris.onroerenderfgoed.be/
https://cai.onroerenderfgoed.be/
http://www.cartesius.be
https://www.kbr.be/nl
http://bouwstoffen.kantl.be
http://www.molenechos.org

9 LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1. Situering van het volledige onderzoeksgebied ten opzichte van de Vlaame Gemeenten. 6
Figuur 2. Situering van het volledige onderzoeksgebied ten opzichte van het Gewestplan. 7
Figuur 3. Situering van de geplande werken. 8
Figuur 4. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van het bodemgebruiksbestand-landgebruik. 9
Figuur 5. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van het bodembedekkingsbestand van de regio. Onder: zicht op het woonhuis tijdens het plaatsbezoek. 10
Figuur 6. Enkele koterijen en structuren binnen het onderzoeksgebied: v.o.n.b. een vervallen tuinschuur, een vuurkuil en een klein hok, een serre. 12
Figuur 7. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de traditionele landschappenkaart. 16
Figuur 8. Situering van de regio van het onderzoeksgebied op het DHMVII DTM 1m. 18
Figuur 9. Situering van het onderzoeksgebied op het DHMVII DTM 1m. 18
Figuur 10. Hoogteprofiel van het onderzoeksgebied van ZO naar NW. 20
Figuur 11. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de Vlaamse Hydrografische Atlas. 21
Figuur 12. Erosiegevoeligheid van het onderzoeksgebied in twee kaarten. 23
Figuur 13. Situering van het projectgebied op de tertiair geologische kaart. 26
Figuur 14. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de quartair geologische kaart. 27
Figuur 15. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de samengestelde quartair geologische profieltypekaart. 28
Figuur 16. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de bodemkaart. 29
Figuur 17. Situering van enkele DOV-boringen in de omgeving van het onderzoeksgebied. 30
Figuur 18. Situering van de controleboringen binnen het projectgebied. 32
Figuur 19. Boorkolom van boring 1. 32
Figuur 20. Boorkolom van boring 2. 33
Figuur 21. Boorkolom van boring 3. 33
Figuur 22. Boorkolom van boring 4. 33
Figuur 23. Het gereconstrueerde deel van de ringwalburg te Burg-Haamstede (NL) (foto. B. De Smaele). 35
Figuur 24. Tegeltableau waarop een geromantiseerde versie van de moord op Godelieve. De realiteit was ongetwijfeld minder netjes. 37
Figuur 25. Situering van het projectgebied op de kaart van Deventer. 39

Figuur 26. Situering van het projectgebied op het stadszicht van Gistel door Sanderus. 40
Figuur 27. Situering van het projectgebied op de kaart van Ferraris. 42
Figuur 28. Situering van het projectgebied op de Atlas der Buurtwegen....43
Figuur 29. Situering van het projectgebied op de Popp-kaart. 45
Figuur 30. Situering van het projectgebied op de kaart van Vandermaelen. 46
Figuur 31. Situering van het projectgebied op de topografische kaart uit 1873. Onder: het station in Gistel in de 19e eeuw. 47
Figuur 32. Panoramische foto van het vliegveld in zuidelijke richting. Midden: Duitse soldaten aan de Zomerlooshoeve, bemerk het karakteristieke dak rechts. Onder: Duitse soldaten bij hun vliegtuig, bemerk de plankieren die de perceelsgreppels afdekken. 49
Figuur 33. Situering van het projectgebied op de Britse kaart uit juni 1917. Onder: het Duits afweergeschut te Gistel ten westen van het vliegplein....50
Figuur 34. Situering van het projectgebied op de Britse kaart uit december 1917. Onder: lichtspoorkogels in moderne oorlogvoering. 51
Figuur 35. Bomkraters van luchtbombardementen op de luchtfoto uit 1916 kunnen als lichte stippen worden herkend. 52
Figuur 36. Situering van het projectgebied op de topografische kaart uit 1969. ...53
Figuur 37. Situering van het projectgebied op de luchtfoto uit 1949. 54
Figuur 38. Situering van het projectgebied op orthofoto uit 1971. 55
Figuur 39. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de luchtfoto uit 1990. 56
Figuur 40. Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de luchtfoto uit maart 2017. Onder: zicht op het pad in het noordelijke deel van het ondezoeksgebied. 57
Figuur 41. Situering van de voor het onderzoeksgebied relevante elementen met erfgoedwaarde ten opzichte van het onderzoeksgebied. 59
Figuur 42. Situering van de voor het onderzoeksgebied relevante archeologische indicatoren. 60
Figuur 43. Situering van de voor het onderzoeksgebied relevante archeologienota's. 63

10 LIJST VAN BIJLAGEN

1. Inventaris van plannen & kaarten
2. Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied
3. Kadastrale kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied
4. DOV boorrapporten
5. Foto's van het plaatsbezoek
6. Boorstaten van de landschappelijke boringen
7. Dossier geplande toestand
8. RUP Kom Noord

Hembyse Archeologie is een handelsnaam van Hembyse bvba.

Maatschappelijke zetel: Kastanjestraat 26, 9000 Gent
BTW: BE 0677.720.687
IBAN: BE25890214307282
BIC: VDSP BE 91
Tel. 0032 472 89 97 66
E-mail: info@hembyse.net
Web: www.hembyse.net

HEMBYSE